

Povijesni revizionizam u službi rehabilitacije fašizma: analiza ideologije ekstremne i radikalne europske desnice

Stanković, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:888493>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**



Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)



Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Ana Stanković

POVIJESNI REVIZIONIZAM U SLUŽBI
REHABILITACIJE FAŠIZMA: ANALIZA IDEOLOGIJE
EKSTREMNE I RADIKALNE EUROPSKE DESNICE

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

POVIJESNI REVIZIONIZAM U SLUŽBI
REHABILITACIJE FAŠIZMA: ANALIZA IDEOLOGIJE
EKSTREMNE I RADIKALNE EUROPSKE DESNICE

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv.prof.dr.sc. Nebojša Blanuša

Studentica: Ana Stanković

Zagreb
kolovoz, 2021.

IZJAVA

o autorstvu rada i poštivanju etičkih pravila u akademskom radu

Izjavljujem da sam diplomski rad “Povijesni revizionizam u službi rehabilitacije fašizma: analiza ideologije ekstremne i radikalne europske desnice”, koji sam predala na ocjenu mentoru izv.prof.dr.sc. Nebojši Blanuši, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Ana Stanković

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	IDEOLOGIJA EKSTREMNE I RADIKALNE DESNICE	2
2.1	Nativizam.....	3
2.2	Populizam	6
2.3	Euroskepticizam	10
2.4	Fašizam	14
2.5	Ekstremna desnica.....	21
3.	ANALIZA IDEOLOGIJE STRANAKA KRAJNJE DESNICE	26
3.1	Španjolska	27
3.1.1	Vox.....	27
3.2	Belgija	30
3.2.1	Vlaams Belang	30
3.3	Ujedinjeno Kraljevstvo	33
3.3.1	British National Party, UK Independence Party.....	33
3.4	Francuska.....	38
3.4.1	Les Identitaires, Rassemblement National.....	38
4.	ZAKLJUČAK	45

1. UVOD

Unatoč činjenici da je fašizam kao pojam često istraživana tema među politolozima i povjesničarima i da postoji nepresušno vrelo istraživanja i radova na temu desnih stranaka, svrha ovoga rada je pobliže prikazati srž ideologije određenih krajnje desnih organizacija i opisati postojeće veze s fašizmom. Cilj je istražiti poveznice između pojedinih stranaka i pokreta krajnje desnice u Europi i fašističke misli i rehabilitiranje iste u njihovoj ideologiji kroz revizionizam, populističku retoriku i elemente nativizma i euroskepticizima. Iako znanstvene i stručne literature na ovu temu definitivno ne nedostaje, ponekad je lako izgubiti se u moru pojmova poput fašizam, nacionalizam, nativizam, populizam, neofašizam itd. te postaje sve teže ideološki smjestiti stranku na spektar. Upravo je zato važno analizom ideologije stranaka objasniti ovaj fenomen na desnici i razumjeti i opisati njihovo političko djelovanje. Ključan doprinos rada sastoji se u jasnom definiranju pojmova poput fašizma, nativizma, populizma i prikazu ideologije stranaka krajnje desnice i njihovog pokušaja reforme fašističke misli.

Je li zaista fašizam ostao u povijesti nakon 1945. godine ili je on prisutan i danas kroz djelovanje i programe pojedinih stranaka koje danas-sutra mogu doći na vlast? I ako da, na koji ga način radikalna i ekstremna desnica rehabilitira kroz svoju ideologiju? Cilj je analizom programa i diskursa, literature odnosno pisanog materijala istražiti što zapravo leži u srcu krajnje desne ideologije i razumjeti razloge zbog kojih se donose određene odluke. Da bi se to postiglo, u prvom se dijelu donosi teorijski okvir u kojemu se pobliže objašnjavaju osnovni pojmovi vezani za krajnju desnicu (nativizam, populizam, euroskepticizam, fašizam) dok se u drugome dijelu pokušava istražiti na konkretnim primjerima (španjolski Vox, belgijski Vlaams Belang, britanski British National Party i UK Independence Party te francuski Les Identitaires i Rassemblement National) na koji način ovi elementi obilježavaju diskurs europskih stranaka i organizacija. Budući da je cilj prikazati i objasniti prisutnost fašističke misli u ideologiji krajnje europske desnice i njezino iskazivanje u njihovim temeljnim vrijednostima, hipoteza se temelji na potvrđivanju činjenice da stranke radikalne i ekstremne desnice i danas rehabilitiraju fašističku misao na različite načine.

2. IDEOLOGIJA EKSTREMNE I RADIKALNE DESNICE

Literatura koja obuhvaća fenomene neofašizma, postfašizma, radikalne i ekstremne desnice i rehabilitaciju fašističkog diskursa vrlo je opširna i ponekad konfuzna. U moru informacija, neslaganja i nesuglasica mnogi su znanstvenici pokušali sistematizirati jedinstvenu teoriju ili uvođenjem pojmova, koncepata ili čimbenika objasniti pojavu i na taj način doprinijeti raspravi. Razni su znanstvenici prilikom istraživanja organizacije i stranke desne orijentacije pokušavali objasniti kroz njihovu ideologiju, način na koji one nastaju, potporu koju dobivaju među populacijom pa stoga i ne čudi što se tek treba pronaći zajednički konsenzus na ovu temu. Jedan takav primjer je i vrlo važno razlikovanje pojmova radikalne i ekstremne desnice.

U srži ideologije populističke radikalne desnice nalazimo najmanje tri karakteristike; nativizam, autoritarizam i populizam (Mudde, 2007 prema Mudde, 2017: 4). Nativizam se odnosi na ideju da u državi ima mjesta samo za određenu grupu ljudi to jest „naciju“, ali ne i za one koji tamo ne pripadaju i koji prijete njezinoj homogenosti stranim utjecajem (Mudde, 2017: 4). Rasne, etničke, vjerske i druge razlike čine osnovu po kojoj se određene skupine ne smatra dijelom nacije i okarakteriziraju se kao „tuđinci“. Budući da se radi o ideologiji s elementima nacionalizma i ksenofobije, najčešće su to skupine imigranata u Europi. (Mudde, 2017: 4). Društvo se u drugoj karakteristici, autoritarizmu, smatra striktno uređenom cjelinom u kojoj se kršenje pravila strogo kažnjava (Mudde, 2017: 4). Konzervativne politike (naglašavanja važnosti politika zakona i reda, pozivanja na veće ovlasti policije) dominiraju, a kako navodi autor, čak i određeni društveni problemi poput zlouporabe droga ili prostitucije više se tiču sigurnosnog aspekta, iz čega pak slijede zahtjevi za strožim obračunavanjem s kriminalom, visokim kaznama i općenito većom disciplinom u školama i obiteljima (Mudde, 2017: 4). Treća stavka koja je karakteristična za populističke stranke radikalne desnice je, sam naziv kazuje, populizam. Radi se o ideologiji prema kojoj se politika shvaća kao *volonté générale* naroda, a društvo dijeli na dvije međusobno suprotstavljene skupine; naroda čistih i dobrih namjera i elite koja predstavlja utjelovljenje korupcije (Mudde, 2004: 543 prema Mudde 2017: 4). Takve populističke stranke daju glas običnim ljudima, *vox populi* koje su one jedine u stanju prenijeti u ime tog naroda i koriste ga kako bi razotkrile licemjernu elitu koja međusobnim neslaganjem vješto prikriva činjenicu da su svi ustvari isti i čine dio političke klase (Mudde, 2017: 4).

Radikalna se desnica u Europi organizira u političke stranke i djeluje unutar parlamentarnog sustava, poštujući demokratski ustroj, dok se ekstremno desne organizacije uglavnom mogu naći u odvojenim grupama izvan sustava, na uličnoj razini (grupe s neonacističkim elementima) (Mudde, 2017: 5). Rydgren slijedi Muddeovu logiku i razlikuje ekstremni vid desnice čiji se politički monizam (anti-pluralizam) očituje u odbacivanju demokratskog sustava u političkom smislu i u odbacivanju vrijednosti univerzalizma i egalitarizma (demokratskih vrijednosti) i onaj radikalni koji im se ne protivi otvoreno, ali kritizira način na koji se provodi demokracija (Rydgren, 2018: 24). „Unatoč takvom prihvaćanju institucija demokracije, etnokracija predstavlja za njih idealan način uređenja društva, što je u opreci s pluralističkim vrijednostima liberalne demokracije“ (Betz, 2005; Minkenberg 2000 prema Rydgren, 2018). Prema takvom su razlikovanju ekstremne stranke i organizacije nespojive s demokratskim načelima, pod svaku cijenu žele srušiti sustav i provesti svoje viđenje nove socijalne revolucije, a radikalne su one koje unutar tog sistema žele preko parlamentarnog djelovanja promijeniti postojeće stanje.

2.1 Nativizam

Prilikom promišljanja o nacionalizmu i vezama pojedinca i nacionalnog identiteta postavljaju se mnoga pitanja poput recimo „Je li nacionalizam loš?“ ili „Postoji li više podtipova nacionalizma?“ Nacionalizam je, kaže Orwell, poistovjećivanje nacije i samog sebe promičući interese iste; osiguravanje sve više prestiža i moći toj naciji u kojoj je utopljena njegova individualnost pojedinca (Orwell, 1945). Identificirao je glavne karakteristike: opsesija (prosječan nacionalist opsjednut je idejom superiornosti vlastite grupe), nestabilnost (nacionalistička odanost je promjenjiva i imaginarna), ravnodušnost prema stvarnosti (ignoriranje povijesnih činjenica u korist imaginarnih scenarija, ocjenjivanje postupaka dobrima ili lošima, ne zbog njih samih već prema tome tko ih čini) (Orwell, 1945).

Griffin tvrdi da je nacionalizam „osjećaj pripadnosti ili služenja nacionalnoj zajednici“ i donosi pet njegovih značajki - vjerovanje u poseban kulturni identitet nacije kojim se razlikuje od ostalih nacija, jedinstven skup povijesnih, geografskih, etničkih, jezičnih odrednica, ponos na tradiciju i kulturu stvaranje međunarodno priznate države u kojoj bi suverenost bila u rukama naroda i njegov građanski te etnički oblik koji se priklanja rasizmu i ksenofobiji među ostalim (Griffin, 2003: 154-155 prema Bar-On, 2018: 48).

Salecl definira nacionalističku predodžbu o domovini kao „fantazmu koja nastoji simbolizirati ili ispuniti prazno mjesto društvene stvarnosti“ tj. to je „fantazmatska struktura, scenarij kojem društvo samo sebe poima kao homogeni entitet“ (Salecl, 2002: 23-24). Nužno je shvatiti u raspravi o nacionalizmu da se poistovjećivanje nacije i čovjeka „zasniva na fantazmi o neprijatelju, strancu koji nas ugrožava svojim navikama, govorom, ritualima – njegova sama egzistencija predstavlja prijetnju“ (Salecl, 2002: 31). Fantazme ovdje uključuju razne priče koje je stvorio um predrasude o razlozima njegova dolaska, načinu života, opservacije svijeta, radnim navikama. Te fantazme o drugačijem načinu na koji se postavlja prema životu (migranti su tu da uzmu poslove, samo prividno, površinski se uklapaju u domicilnu kulturu, u srži su zapravo prevrtljive osobe) mogu postati baza za mržnju i podjele. Ono što smeta kod drugoga je zapravo misao o krađi našeg užitka, nečega što bi trebalo biti naše i što nam pripada, „vrijeđa“ ono što bi naša nacija trebala biti“, ali autorica dalje pojašnjava da taj „Drugi jest zapravo u nama samima i ako mrzimo, onda u suštini mrzimo dio svojeg vlastitog užitka koji smatramo nepodnošljivim i ne možemo ga priznati...“ (Salecl, 2002: 32). Može li se ovdje govoriti o paranoji?

Prema Lacanu, „pojedinač uči birati objekte svojih želja poistovjećujući se s drugima, objekt nečije želje izvorno je ono što drugi želi; to je odraz tuđe želje i u tom je smislu želja izvorno oblik ljubomore. U ovoj ranoj fazi razvoja ega, znanje o tuđoj želji je tek u imaginarnom obliku“ (Lacan, 2002: 79 prema Blanuša i Hristov, 2020: 73). U središtu pre-interpretiranja koji se veže s teorijama zavjere, leži „želja za rekonstrukcijom narativa“ kako bi se otkrio tok moći koji stoje „u sjeni“ iza navodno otkrivenih zavjera (Fenster, 2008: 95 prema Blanuša i Hristov, 2020: 74). U suštini, objekt njihove želje je stalna potraga za istinom, koja još nije otkrivena, istinom koja objašnjava uzroke trenutne situacije i naprosto čeka biti otkrivenom te se stoga u nekoj vrsti beskrajne petlje traže informacije i povezuju događaji, postupci, okolnosti, a zaključci su uvijek isti (Blanuša i Hristov, 2020: 74). Takvo neprestano traganje za istinom postaje samo sebi svrhom, postaje važnije od prvotne želje za rješavanjem problema i otkrivanjem jer jednom kada istina napokon izađe na vidjelo, objekt želje dakle postane dosegnut, uslijedit će nezadovoljstvo i razočaranje (Blanuša i Hristov, 2020: 74).

Potrebno je ne patologizirati ovo stanje već ga razumjeti, a Lacan je ponudio tezu u korist objašnjenja kako je zapravo preduvjet svakog ljudskog znanja „paranoično otuđenje ega“ (Lacan, 1953: 12 prema Blanuša i Hristov, 2020: 76). U ranim fazama razvoja, dijete mora razviti sliku o sebi te se identificira s okolinom, s poznatim ljudskim bićima i predmetima, uči o sličnostima i razlikama drugih i njihovih želja koje će potom postati njegove vlastite želje

kroz proces internalizacije (Blanuša i Hristov, 2020: 76). Kako bi pojmiio sebe, on poima druge i njihovo ponašanje prema sebi i to imaginarno znanje o drugima neprestano varira između očaranosti, ali i rivaliteta s drugima (Blanuša i Hristov, 2020: 76). Na krajevima tog pokušaja spoznaje vlastitog sebe kroz percepciju drugih u ranoj infantilnoj fazi, nalazi se „iluzorno shvaćanje ega kao cjeline kroz poistovjećivanje s drugima s jedne strane i agresivnost i „manija progona“ kada to poistovjećivanje ne uspije s druge“ (Blanuša i Hristov, 2020: 76).

Jasno je kako takvo imaginarno poistovjećivanje i percepcija sebe samoga i vlastitog ega kroz druge i njihove postupke ne može pružiti bazu za stabilnu sliku o sebi. Taj drugi je nepredvidiv i mijenja se te gradnja stabilnog vlastitog identiteta na temelju našeg mišljenja o tome kakav drugi jest izgleda kao kula od karata u svakom trenutku spremna na rušenje. Lacan kroz otuđenje ega paranoju objašnjava kao normalnu pojavu, ali iako nužna, ona ne nestaje nakon ulaska u simbolički poredak, dapače, to se imaginarno prikupljeno znanje nastavlja i ulaskom u složene društvene procese, institucije itd. (Blanuša i Hristov, 2020: 76-77). „Suština teorije zavjere je slika neprijatelja zajednice“, ona se obično odnosi na „zlu“ elitu koja radi nauštrb svih, u sjeni, misteriozna skupina ljudi koja kontrolira događaje koji utječu na obične ljude; na taj način, kroz imaginarni i simbolički poredak, pokušava se izliječiti stvarna trauma (Blanuša i Hristov, 2020: 77).

Na to se nadovezuje teza Salecl, da postoji mržnja nekog dijela sebe i vlastitog užitka, jer, kako bi se definiralo sebe i svoju skupinu ili zajednicu definira se neprijatelj i na temelju toga donose se sudovi o dobrom i lošem, moralnom razlikovanju dobra i zla (Blanuša i Hristov, 2020: 78).

Baš kao što se ego djeteta u ranoj fazi razvija putem percepcije drugih i njihovih obrazaca ponašanja, tako se i u manihejskoj, populističkoj, simplificiranoj podjeli na „nas“ i „njih“, „dobar narod“ i „zlu elitu“ krije pokušaj definiranja svoje skupine kao inheretno dobre i marljive, sklone radu i poštenju naspram druge skupine koju karakteriziraju korupcija, želja za kontrolom stanovništva i kreiranje društvenih i ekonomskih promjena. Kada se na taj način hrani ego, takvo se imaginarno znanje o drugima može pretvoriti u narcističko shvaćanje vlastite nacije kao „čiste“ i superiorne nad ostalima zbog svoje više ili manje slavne prošlosti, tradicije, kulture, jezika i tada se pojavljuju anti-imigrantski stavovi kao posljedica poimanja ilegalnog imigranta (ili Židova, muslimana itd.) ne samo kao drugačiju osobu već i kao onoga koji predstavlja prijetnju neokaljanosti nacije. Zadaća je populističkog vođe, kako bi pridobio vlast, potencirati odnosno usmjeriti te negativne osjećaje straha od neizvjesne budućnosti, manje vrijednosti, manije progona prema vlastitim interesima.

Kada postoji opasnost od vanjske prijetnje za domicilno stanovništvo, ili čak kada se govori o prijetnji štetnih utjecaja globalizacijskih i modernizacijskih procesa za običnog radnika ili sitnog poduzetnika, vođe će populističkih stranaka redovito zauzeti stranu „obespravljenih, zanemarenih i onih čiji se glas ne čuje“ te tvrditi kako oni jedini zastupaju interese naroda i jedini donose konkretna rješenja za konkretne probleme. Svrhovito je onda postaviti se u ulogu „žrtve“ (primjerice retorika „uzimaju naše poslove“) kako bi se drugoga okarakteriziralo kao tlačitelja to jest onoga koji iz sjene upravlja društvenim i gospodarskim procesima nauštrb malog čovjeka. Takav je mentalitet sklon vjerovanju u teorije zavjera kao npr. ona o „Velikoj zamjeni“ stanovništva, prema kojoj izvan europski imigranti dolaze sa skrivenom agendom uništenja zapadne civilizacije iznutra. Kako u srži zapravo leži iracionalan strah, takav um sklon je, u neprestanoj potrazi za istinom, minuciozno proučavati svaki detalj i tražiti malo vjerojatne poveznice između nepovezanih događaja vjerujući kako je rješenje problema skriveno od elita i samo čeka otkrivenje. U takvome stanju uma u kojemu se drugi ne ponaša na način na koji smo mi to zamislili (jer smo mi kreirali tu sliku) i poistovjećivanje ne funkcionira, slika sebe je narušena i izviru osjećaji nesigurnosti i manjak samopouzdanja i takva trauma, kako je već rečeno, pokušava se izliječiti paranojom kao imaginarnim znanjem o drugima. Drugi se oslikavaju u negativnom svjetlu (ilegalni imigranti, koruptivne elite) i traži se krivac za postojeće probleme tzv. *scapegoating*.

Na tragu Salecl, radi se zapravo o nama samima, to jest o dijelu nas i našega ega (našem užitku) koji mrzimo i projiciramo na drugoga; „Netrpeljivost spram užitka Drugoga stvara fantazme kojima članovi stanovitih nacija organiziraju vlastiti užitak“ (Salecl, 2002: 32).

Umjesto da se konspiracijske tendencije samo odbace kao nešto patološko i iracionalno i za čije istraživanje nema mjesta u politici, ovaj pristup nastoji razumjeti što se krije iza ovog fenomena koji sve više uzima maha i u političkoj sferi života.

2.2 Populizam

Mudde definira populizam kao „ideologiju u kojoj je društvo podijeljeno na dvije homogene i antagonističke skupine „dobri narod“ i „koruptivnu elitu“ i prema kojoj politika prozlaži iz *volonté générale* naroda“ (Mudde, 2004: 543). Autor nadalje pojašnjava kako je srž u normativnoj razlici između elita i naroda, manihejska podjela na dobro i loše, suparnike koji se sukobljavaju u razmišljanjima i stavovima, a elite se smatraju zloma (Mudde, 2004: 544).

Populizam se javlja u specifičnim okolnostima; osjećajima zamjerenja ili prijetnje „našem načinu života“ te uz prisutnost vođe sposobnog privući ljude svojom retorikom (Mudde, 2004: 547). Populistička se retorika svodi na diobu društva na mase koje znaju bolje i političke elite sklone korupciji koje drže moć u svojim rukama često donoseći odluke koje nisu uvijek u potpunosti u skladu sa željama naroda.

Ono s čim populizam zbilja ima problem kada kaže da volja naroda mora biti potpuno realizirana jest jedno od fundamentalnih načela liberalne demokracije, a to je da većina ne može svoje pravo odlučivanja zlouporabiti ako je ono protivno individualnim pravima koliko god većina bila brojčano nadmoćnija (Albertazzi i Mueller, 2013: 510). Budući da manjine u demokratskom sustavu mogu ostvarivati svoja prava i kao grupa to se odnosi i na grupna prava, koja su često podrivana u retorici desnih populističkih stranaka. Drugim riječima, postoji određena opasnost od vladavine gomile koja se može javiti zbog sposobnosti svođenja demokracije na vladavinu većine nauštrb manjina.

Bitno je spomenuti ulogu osjećaja, to jest sposobnosti političkih figura koje koriste populistički stil da naglase negativne osjećaje kod ljudi ne bi li pritom pridobili njihov glas. Kako je u demokratski uređenim društvima zastupljena prosvjetiteljska ideja da racionalnost vlada ljudskim postupcima, a politika bi se trebala oslanjati na razumne odluke, emocije kao smjernice vladanja i ponašanja su „potisnute“, odnosno gledane dugoročno s negativnom konotacijom, često potiskivane u političkoj sferi života. Osjećaj prijezira ili zamjerenja (engl. *resentment*) rađa se prilikom osjećaja nepravde koji proizlazi iz stava o „pravima i povlasticama koje su nepravедno raspoređene“ radi „namjerne zlonamjernosti i zavjere“ (Oksenberg Rorty 2000: 92-93 cit. prema Betz, 2018: 143). Većina tj. narod uvidjela je da im populizam omogućuje izražavanje vlastitih zamjerki i prijezira i priliku za konačno korištenje svog glasa preko (karizmatičnih?) vođa stranaka u svrhu borbe za promjenu za koju smatraju da će budućnost učiniti malo manje neizvjesnom.

„Kulture nisu jednake. One su različite jer su njihovi korijeni različiti“ (Wilders, 2011) Samim time dakle što su kulture različite, one ne mogu biti jednake i prema tome nemaju mjesta u zajedničkom životu. Takva različitost je shvaćena kao fenomen protiv kojega se treba boriti, nešto strano što se mora izbaciti. Multikulturalni je eksperiment, prema njima neslavno propao

i pokazao sve mane tog sustava; konstantan priljev migranata i njihovu lošu integraciju u dominantnu europsku kulturu, sve veću islamizaciju i „brisanje“ zapadne kulture.

Balibar naziva rasizam kakvog poznajemo „rasizmom bez rasa“; ne radi se o biološkim razlikama niti o superiornosti određenih grupa ljudi nad drugima već o nepremostivim razlikama kulturnim razlikama, nekompatibilnosti načina života (Balibar, 1991: 21). Ako takve velike kulturne razlike i jesu zapravo naš „prirodni milje, onda će ukidanje tih razlika voditi do međuetničkih sukoba, agresivnosti i obrambenih reakcija koje su, tvrdi se, „prirodne“, ali i opasne“ (Balibar, 1991: 22). U svjetlu „kulturalnog“ rasizma, autor objašnjava i modernu arabofobiju, u kojoj je utkana „slika islama kao „konceptije svijeta“ nekompatibilna s europejstvom, univerzalna ideološka dominacija“ (Balibar, 1991: 24). Definira različite kulture kao one koje „predstavljaju prepreku ili su uspostavljene kao prepreka stjecanju kulture“ (Balibar, 1991: 25).

Populističke radikalne stranke i njihove vođe pozivaju na sagledavanje stvarnosti „onakvom kakva ona jest“, za razliku od one stvorene od elita; radi se o davanju glasa tihoj većini koja je do sada uglavnom samo trpjela ubrzane promjene, o pravu na iskazivanje vlastitog nacionalnog identiteta i obrani zapadnjačkih vrijednosti - u diskurs se uvukao novi žanr nazvan „novi realizam“ (Prins i Saharso, 2010: 74-75 prema Betz, 2018: 153). To prisvajanje „pravog“ pogleda na život i sociokulturalna pitanja postaje alatom radikalne desnice, kao što je rekao Wilders u svom govoru: „Problem s multikulturalizmom je što odbija vidjeti stvarnost, stvarnost da je naša civilizacija superiorna, stvarnost da je Islam opasna ideologija“ (Wilders, 2011).

Populizam Taguieff ne definira kao ideologiju ili političko uređenje, populističke stranke mogu za vlastite potrebe u programu iskoristiti teme bilo koje ideologije i sukladno tome ih uporabiti (Taguieff, 2017: 70). Važno je naglasiti da se populizam može javiti s bilo koje strane političkog spektra, odnosno, koriste ga desni političari koliko i lijevi, vođe radikalnih desnih stranaka kao i onih lijevih.

Taguieff pokazuje dvosmislenost pojma „narod“ – „neodređenost granica između političkog i etničkog odnosno etnonacionalnog (*demos/ethnos*)“, također i „između cijelog naroda i „dna“ naroda (*populus/plebs*)“ (Taguieff, 2017: 72). Dakle, slaže se s tezom da je za populizam potrebno društvene procese pojednostaviti na razinu podjele društva na dvije skupine pri čemu ona „ugnjtavana“ i „zaboravljena“ masa koja trpi nepravdu i pritom osjeća da njen glas ne

vrijedi puno drži onu drugu skupinu, „kvarljivu, koruptivnu i manipulativnu“ elitu moralno inferiornom.

No, upozorava na nedovoljno definiran pojam populizma i dovodi u pitanje korištenje pojmova poput „ekstremna desnica“, „populizam“, „nacionalizam“ u literaturi budući da su povezivana s često negativnim predznakom i nisu uvijek jasno određena. Populistički se demagozi stavljaju u poziciju „glasnika naroda“, onih koji misle na narod, koji ga nisu zaboravili, upravo suprotno, populisti su ti koji će vratiti moć odlučivanja narodu u svrhu obrane europskih (zapadnih) vrijednosti naspram političke *mainstream* elite „povučene“ iza kulisa odakle narušavaju jedinstvo nacije i dovode u pitanje njezin identitet. Populisti zapravo žele reći da takva liberalna elita nije u stanju zaštititi naciju od vanjskih prodora (tj. nekontroliranih masovnih migracija i neprekidne „islamizacije“) dapače ona svojim nepromišljenim politikama dalje erodira identitet. Pitaju se - kada je vrijeme da se očuva (naglasiti?) identitet i pripadnost, kada je vrijeme uhvatiti se za nešto čvrsto i postojano, nešto „stvarno“ ako ne u vrijeme krize odnosno velikih promjena? Procesi globalizacije, ekonomske i zdravstvene krize, masovne migracije i nekontroliran priljev strane radne snage „obespravljenju“ su nižu klasu koja se gubi u naglim socijalnim i kulturnim promjenama natjerali na osluškivanje populističkih vođa koji obećavaju „vratiti“ demokraciju u ruke naroda. Taguieff prepoznaje da se radi o „radikaliziranju većinske ili dominantne vrijednosti u kulturno podesničenoj Europi“ (Taguieff, 2017: 84). Svi ti osjećaji inferiornosti, prijezira, zamjerki manifestiraju se u političkom smislu „mobilizacijama u korist restauracije nacionalne suverenosti“ i „obrane kulturne osobitosti kolektivnog identiteta koji čini nematerijalno dobro nacije“ (Taguieff, 2017: 87).

Populistička je radikalna desnica iskoristila tradicionalan diskurs desnice to jest pitanja identiteta, shvaćanja pripadnosti naciji (etnonacionalizam), anti-imigracijske stavove i radikalizirala ga. Oni sami za sebe smatraju da djeluju unutar demokratskog poretka i poboljšavaju ga vraćanjem povjerenja onima kojima je ta moć tobože oduzeta (smatraju se nositeljima „ispravnog“ oblika demokracije). Povjerenje u liberalnu ideologiju koja omogućuje takvu „krnju“ demokraciju kakvu zastupaju *mainstream* stranke, u današnjoj je slici svijeta nemoguće održati. Uza sve izazove današnjice i sve većeg globalnog utjecaja, neizvjesne budućnosti, ekonomskih poteškoća, nezaposlenosti, inflacije, sigurnosnih (terorizam) i kulturalnih pitanja (migracije), čak i klimatskih promjena, radikalna desnica koristi ove strahove ne bi li mobilizirala nezadovoljne i privukla mase na svoju stranu. Kao što vidimo, strah je moćan alat, uz vještu manipulaciju i poziv na osjećaje, u rukama onih koji znaju baratati

njime u svoju korist potencijalno mogu proizaći društvene i političke promjene. U tome slučaju pristaše liberalne ideologije nemaju luksuz da zauzimaju poziciju s visokog moralnog stanovišta ili ignoriraju problem već da trezveno uzmu u obzir frustracije građana, saslušaju i uhvate se dostojanstveno i elegantno ukoštac s nastalom krizom demokracije, sukladno liberalnoj ideologiji.

2.3 Euroskepticizam

Kada se govori o radikalnoj desnici, u vokabularu se uglavnom mogu čuti pojmovi poput multikulturalizam, demokratske institucije, Europska Unija (i njezina svrha i način odlučivanja) imigracije itd. Radi li se o kritikama upućenim „onima gore“, vladajućima koji nisu u doticaju sa stvarnošću i zapravo ne razumiju kako živi „običan narod“ ili o ozbiljnijem fenomenu? Raspravlja li se samo o stavovima naspram „političara koji rade što žele nauštrb stanovništva“ ili iza svega stoji strukturirana ideologija, s jasnom vizijom i misijom rođenom iz straha od neizvjesne budućnosti? Prije nego se aktualni prst kritike uputi u same kritičare europskog liberalnog sna, treba ipak priznati da su europski građani bili primorani nositi se s mnogobrojnim posljedicama kriza zadnjih nekoliko desetljeća. Ekonomske krize koje su pogodile svijet, migrantska kriza proteklog desetljeća, čak i aktualna zdravstvena kriza koja se odnosi na cijeli svijet, a ne samo na europski kontinent dodatno su pojačali nepovjerenje građana koje je sporo, ali sigurno tinjalo ispod površine. Snažne emocije i stavovi prelili su se u osjećaje nemoći i frustracije, osjećaje zapostavljenosti građana naspram izabраниh elita koje bi ih trebale štiti. Ta kombinacija emocija zanemarenosti, nezaštićenosti, beznadnosti, razočaranja i rastućih problema kod određenog dijela birača dovela je do preispitivanja trenutnog stanja i želje za promjenom. U takvoj situaciji poimanje svijeta i samoga sebe, vlastitog identiteta i pripadnosti preuzima centralnu ulogu u uređenju društva.

Suverenitet i nacionalizam važni su za ideologiju stranaka radikalne desnice stoga ne čudi da su napadi usmjereni na Europsku Uniju nad-nacionalan entitet u čijim mnogobrojnim, velikim institucijama sjede stručnjaci i o određenim pitanjima odlučuju umjesto građana kojih se te politike dotiču. Europu vide kao skup „grčke demokracije, rimskog pravnog nasljeđa i kršćanstva“, a EU smatraju odgovornom za „mijenjanje etničke i demografske slike Europe i dosljedno tome, postupnu islamizaciju kontinenta“ (Vasilopoulou, 2010: 72-73, Vasilopoulou, 2014 prema Vasilopoulou, 2018: 191). Tako je stvoren mit na kojemu se bazira moderna

islamofobija – liberalne EU elite krive su za potencijalni scenarij katastrofe u kojemu muslimanski imigranti naviru u Europu u svrhu uništenja zapadne tradicije, naslijeđa prosvjetiteljske misli i zamjene autohtonog stanovništva muslimanskim. U tome se kontekstu razvila i teorija zavjere o „Velikoj zamjeni“ stanovništva iz 2011. godine kada je francuski pisac Renaud Camus iznio tezu o zamjeni autohtone populacije sve većim brojem imigranata (izvan Europe) koju su pokrenule globalizacijske elite (Albertini, 2015). Mnogobrojni članovi radikalno desne stranke Rassemblement National (nekadašnji Front National) i ekstremno desne Les Identitaires (nekadašnji Bloc Identitaire) u Francuskoj usvojili su pojam (Albertini, 2015). U središtu je teorije iracionalan strah od migrantskog vala iz izvaneuropskih zemalja koji će potom postati dominantni i naposljetku zamijeniti sve starije domicilno stanovništvo Europe, a za koji su krive određene grupe utjecajnih i moćnih ljudi čiji je cilj propast zapadnog društva.

U svojoj knjizi Kontrarevolucija, Zielonka navodi postojanje kontrarevolucionarnih stranaka i njihovih vođa (Marine le Pen, Geert Wilders, Beppe Grillo, Mateo Salvini, Nigel Farage, Viktor Orbán između ostalih) koje pokušavaju na ovaj ili onaj način podrivati liberalnu ideju (Zielonka, 2018). Iako upućuje kritiku liberalnim političarima i njihovom upitnom odnosu prema populistima, shvaća da je jedini način za „spas“ liberalne demokratske ideje njezino poboljšanje i iscjeljivanje iznutra (Zielonka, 2018: 17-18). Jer, „zatiranje glasa“ pristaša kontrarevolucije neće donijeti rast i razvoj kakvo društvo treba; prema njemu takav odgovor liberala nije opcija za rješavanje sporova već priznavanje vlastitih mana i pogrešaka kako bi se napredak održao (Zielonka, 2018: 18). Kontrarevolucionari, odnosno pobunjenici napadaju liberalni projekt kao ideologiju moći: vrijednosti, političke institucije i kulturu; neovisno o tome na kojem su mjestu političkog spektra (centar-lijevo ili centar-desno), nemilice se pokušavajući riješiti (srušiti) i neo-liberalnih ekonomskih politika, feminizma, multikulturalizma, politika zaštite okoliša, „briselskih“ uredbi i direktiva (Zielonka, 2018: 24).

Liberalizam se, dakle, u očima pobunjenika pretvorio u ideologiju pretjeranog moraliziranja, što se u današnjem vokabularu naziva „signaliziranje ili iskazivanje vlastitih vrlina“ (engl. *virtue-signalling*). Kotač vremena koji nemilice gazi naprijed donoseći sa sobom sve više novog znanja, vještina, informacija, novih tehnologija, disciplina i otkrića povlači za sobom određenu frustraciju dijela građana kojima se čini da nemaju druge nego pobuniti se protiv sve veće neizvjesnosti novog doba. Ako se dio ne snalazi najbolje u novim danim uvjetima tržišne kompeticije, tehnološkog, znanstvenog, akademskog pa čak i društvenog napretka (ili nema pristup resursima potrebnima za izgradnju istih) i ako se pritom nadoda osjećaj nedovoljne

važnosti njegovog glasa ili zanemarenosti njegovoga mišljenja, vrlo je izvjesno da će takve snažne emocije deprivacije usmjeriti ka žestokim kritikama postojećeg liberalnog sustava. Ukratko, oni su gubitnici u svijetu punom neprestanih promjena i akumulirajućeg znanja, sebe doživljavaju kao žrtve s izuzetnim osjećajima frustracije i nemoći zbog čega se okreću onima koji tvrde da njihov glas prepoznaju, s „jeftinim“ i brzim populističkim „rješenjima“ i obećanjima u novi svijet koji teče paralelno s njihovim vlastitim snovima i željama, ne mareći pritom o jednakosti i blagostanju.

Wolfgang Merkel ih idealtipski smješta na ideološki spektar između kozmopolitizma i komunitarizma, prethodne naziva pobjednicima globalizacije sa svojim iznadprosječnim obrazovanjem i sukladno tome primanjima, kulturnom i društvenom sviješću, visoka razina mobilizacije i sposobnosti natjecanja na tržišnom polju dok se oni potonji nazivaju gubitnicima globalizacije, s obično niskom razinom obrazovanja i primanja, niskom mobilnošću izvan nacionalne države ne prihvaćajući multikulturalnu ideju (Merkel, 2016 :75-76).

Zielonka tvrdi, za te pobunjenike, upravo su manjine (političke elite, mediji, bankari, različiti stručnjaci) te koje diktiraju većini što je najbolje za njih i kako urediti društvo (Zielonka, 2018: 25). Upravo te manjine odgovorne su za davanje veće moći nevećinskim institucijama, što odmiče birača sve dalje od političke participacije, deregulacijom i privatizacijom praktično su isključeni iz odlučivanja u određenim ekonomskim politikama, a uz to se i „nameću“ i njihove kulturne navike, njihova verzija povijesti i vizija kakvo bi društvo trebalo biti (Zielonka, 2018: 25).

Nacionalizam za pripadnike liberalne ideologije predstavlja kušnju građanskim slobodama, preispitivanje prava manjina i migranata i njihovu zaštitu, davanje prednosti mitu umjesto razumu, primordijalnom umjesto građanskom (Zielonka, 2018: 32). Važeći argumenti za nekoga tko odvažno brani liberalne ideje i poredak, prava čovjeka da bude drugačiji i zaštitu istih, za njega niske strasti nacionalizma potencijalno vode u opasne neliberalne sfere. Možda se ovime otvara pitanje koliko su liberali sposobni (i voljni) priznati da se s takvim stavovima i razmišljanjima valja uhvatiti ukoštac, umjesto da se simplificirano dijeli na dobro i loše. Ostaje činjenica da na desnoj strani političkog spektra, a i društveno, koncepti nacije i nacionalnih država, etniciteta, religije, tradicionalne obitelji zauzimaju vrlo važnu ulogu i da nisu svi uvijek spremni odbaciti religiozna uvjerenja u korist razuma i znanosti i njihovih liberalnih istina, kulture, načina života i objeručke prihvatiti svijet krojen prema egalitarizmu, „hladnim“ institucijama i prosvjetiteljskim idejama.

Ništa nije potaklo anti-imigrantske osjećaje u kontrarevolucionara više od izbjegličke krize s kojim se Europa suočila u prošlom desetljeću. Ona je ujedno bila prilika da se vidi mogu li liberalne ideje opstati kad ih se zaista testira, jesu li otvorene granice i dobro upravljanje njima, provođenje ljudskih prava i koncept državljanstva i političkih prava samo fraze ili su zaista provediva u praksi.

Ne bi bilo pravedno reći da je sentiment oko imigracija u potpunosti ksenofoban i rasistički. Zabrinutost među europskim građanima postoji jer su migracije u porastu, a s vremenom su političari mainstream liberalnih stranaka počeli donositi sve restriktivnije anti-imigrantske politike razlikujući se od njihovih kontrarevolucionarnih protivnika u tom pogledu tek po stilu i načinu govora (Zielonka, 2018: 95).

Jasno je da Europska Unija predstavlja trn u oku protivnika liberalne ideje i europske integracije. Pred očima im je glomazan stroj Europska Unija, birokracijom opterećena, masivna i troma, a istovremeno sve udaljenija i sve manje demokratska koja obećava puno, a daje malo.

Finska radikalna desna stranka The Finns Party smatra da brojna obećanja dana prilikom priključivanja Finske poput poboljšanja standarda života, nisu u potpunosti ispunjena te drži da je Finska „neto uplatitelj“ EU; tijekom gotovo cijelog razdoblja članstva, Finska je uplatila Europskoj Uniji više nego što je primila (...)“ (Finns Party, 2019: 6). Smatraju da izmjenjivanje „parlamentarnog stroja“ iz Bruxellesa u Strasbourg, taj „cirkus Strasbourga“ mora prestati i zalažu se i za smanjenje troškova birokracije u Uniji poput osoblja, mirovina i benefita (Finns Party, 2019: 7). Sličan stav zauzima i Geert Wilders, vođa nizozemske radikalno desne Partij Voor de Vrijheid. 2013. godine smatrao je da se članstvom u EU ne postiže mnogo: „(...) plaćamo mnogo novca Europi, ali na kraju dana, ne odlučujemo o vlastitim zakonima, granicama, novcu, budžetu (...)“ (Wilders, 2013). Tri godine kasnije, tvrdio je da je „Europska Unija previše politička“, „više ili manje mrtva“ i „da je kraj Europske unije blizu“ (Wilders, 2016).

Povlastice i koristi od bivanja dijelom takve zajednice su za njih sve manje vidljive, neke politike EU su u najmanju ruku sumnjive; migrantska kriza, kriza Eurozone, ova aktualna zdravstvena, prenošenje sve više moći i alata za odlučivanje u ruke perifernih institucija poput Europske centralne banke, strah od daljnjih terorističkih napada radikalnih islamista – sve su to točke koje pristaše kontrarevolucije koriste kako bi liberalnu europsku ideju zamijenile kakvim drugim poretkom. S jedne strane jaka je želja za ekonomskim ujedinjenjem i jačanjem gledajući trenutnu globalnu sliku, ako želi ostati gospodarstveno jaka i konkurentna naspram američkog

i rastućeg kineskog tržišta, ali pogled na drugu stranu kazuje da se njezini vlastiti građani osjećaju sve otuđenijima od europskog projekta i vlastito nezadovoljstvo izražavaju dajući svoj glas onima koji tvrde da rade u njihovu korist - korist naroda i običnih građana.

Zagovornici kontrarevolucije organizirano napadaju Uniju i nemilosrdno iskorištavaju njezine slabe točke ističući zanemarivanje želja birača država članica i skoro isključivanje iz procesa odlučivanja, ignoriranje molbi za reformom i unutaršnjim promjenama, nedemokračnost, tromost; za Zielonku nije ni čudno da se okreću onima koji ih žele slušati (Zielonka, 2018: 112). Samo, pitanje je jesu li oni koji ih žele slušati i oni koji se ukazuju kao pravi glas naroda spremni to zaista i učiniti i u kojoj mjeri ili se radi samo o strategiji dobivanja glasova radi vlastite koristi i namjera. Postoje li neki partikularni interesi iza zavjese kontrarevolucionarnih političkih skupina i njihove tvrdnje da su oni toliko potreban „*vox populi*“?

Wolfgang Merkel potvrđuje stav o potrebnom pravovremenom i iskrenom odgovoru liberala na nove struje političke misli koja šteti demokraciji – vrijeme je da mainstream stranke ponovno osvoje svjetonazorsku bitku razrađenim argumentima i odgovornim politikama u skladu s demokračskom idejom i poštujući pluralističko natjecanje, bez „spuštanja“ na razinu beskorisnih zabrana i pretjeranog moraliziranja (Merkel, 2016: 82).

2.4 Fašizam

Fašizam se činio privlačnim jer je nudio odgovore na pitanja drugačije od francuske revolucije: koja je definicija nacije, kako bi društvo trebalo biti uređeno? Koja je uloga pojedinca u društvu, tko odlučuje? Pita li se običnoga čovjeka za njegovo mišljenje? Fašistički pokret bio je krajnja realizacija dubljeg fenomena koji se širio europskim intelektualnim krugovima; radilo se o primarno kulturnoj revoluciji, odbacivanju nasljeđa francuske revolucije, tj. učenja prosvjetiteljstva (Sternhell, 2006: 138-139).

Uvjeti za oživljavanje kulturne revolucije s papira konzervativnih pisaca i njezino uvođenje u politički život stvoreni su u teškim vremenima nakon Prvog svjetskog rata. Kriza je pružila plodno tlo za ispuštanje frustracija i nezadovoljstva, osjećaja nemoći i inferiornosti koji su se skupljali godinama i bili potencirani velikim gubitcima u ratu. Međutim, Sternhell nas upozorava na intelektualnu zamku; fašizam nije nastao zbog rata, temelj te ideologije naći ćemo u „borbi protiv ideološkog modernizma – protiv francuske i kantovske tradicije prosvjetiteljstva“ (Sternhell, 2006: 139). Pojavio se kao reakcija, između ostalog, na ideju

racionalizma - sposobnost čovjeka da svojim razumom spozna svijet oko sebe, objasni pojave i fenomene, da se usudi kritički ispitati ono što ga okružuje. Kao što je primijetio Sternhell „(...) čovjek prosvjetiteljstva nije želio ništa manje do li ponovno oživjeti mit o Prometeju“ (Sternhell, 2006: 142). Ideje jednakosti ljudi, spoznaja istina o svijetu koji nas okružuje služenjem vlastitog uma, temelje na kojima počiva koncept liberalizma doveo je u pitanje historicizam teoretičara Herdera, odnosno shvaćanje koje zamjenjuje modernu teoriju gledanja na naciju, društvo, kulturu, povijest i ljudski napredak. Univerzalni prirodni zakon te ljudski razum kao ključni čimbenik napretka tijekom povijesti se odbacuju, ispituje se uloga pojedinca i kolektiva i pokušava se naći alternativan izbor ovakvom shvaćanju društva.

Fašizam, tvrdi Sternhell, nije moguće shvatiti bez velikog utjecaja historicizma i organicističke teorije prema kojoj je nacija shvaćena kao živo biće, kao organska tvar s vlastitom kulturom i običajima što će kao ideja biti svojstveno njemačkoj filozofiji i koja će posebno zaživjeti u njemačkoj konzervativnoj političkoj misli (Sternhell, 2006: 139-141). Historicizam nas uči da je nacija u svojoj biti živo organsko tkivo, posebna zajednica sa svojim duhom, običajima, jezikom, poviješću, tradicijom i njezina se neokaljanost mora očuvati od vanjskih utjecaja onih koji ju pokušavaju prikazati drugačije od onoga što jest.

Oni ljudi koji dijele iste običaje, kulturu, jezik, tradiciju, vezani su prirodnim, organskim, neraskidivim vezama i zajedničkim vrijednostima koje ih čine jedinstvenima naspram drugih. Ta se njihova posebnost, a time i superiornost, očituje u istim okolnostima pod kojima su odrasli, istom načinu razmišljanja pa je tako neprihvatljivo govoriti o umjetnom, neprirodnom konceptu nacije kakvu su zagovarali prosvjetitelji (Sternhell, 2006: 143). Sternhell nadalje izdvaja emocionalni vakuum koji liberalna buržoazija nije popunila, duhovne potrebe ljudi ostale su zanemarene i to je omogućilo fašizmu kao pokretu da uzme zamah (Sternhell, 2006: 146-147). U jeku intelektualne, kulturne i političke promjene uslijed francuske revolucije i filozofije prosvjetiteljstva, ostala je nepopunjena potreba ljudi za duhovnim razvojem. Sve raširenijim prihvaćanjem racionalizma, jednakosti, ideja ljudskog napretka i humanizma to jest čovjeka u središtu stvari, javljao se sve veći jaz između moderne ideologije i onih koji takvu naprosto nisu mogli ili htjeli prihvatiti. Uzevši u obzir sve navedeno – odbacivanje modernih ideja demokracije, razuma, humanizma, jednakosti i napretka i okretanje srednjevjekovnim idealima mistike i duhovnosti, emocijama, ljepoti, prošlosti, iracionalnosti – ljudima je tada u takvim uvjetima ubrzanih promjena bila potrebna stabilna duhovna komponenta na koju su se mogli osloniti, a ne samo puko analitičko razmišljanje. Bili su gladni nečega što bi ih povezivalo

po emocionalnoj osnovi, činilo posebnim i drugačijim od drugih, naglašavalo besmislenost racionalnosti i jednakosti, a to im ova ideologija nije mogla pružiti.

Demokracija se najčešće smatrala zlom koje je zaposjelo Europu, a francuska revolucija općenito katastrofom. Dekadencija se ogledala u materijalizmu koji se pokušavao progurati, to jest, liberalizmu, demokraciji, ideji ljudskih prava, socijalizmu (Sternhell, 2006: 146-147). Kulturna je pobuna prethodila onoj političkoj. Konzervativna revolucija bila je kulturna revolucija, na svojim počecima pobuna protiv modernih vrijednosti, moderne kulture i upravo je ona, sudarajući se s povoljnim uvjetima krize i rata, pripremila tlo za nadolazeću ideologiju fašizma.

Nacija se, kao što je već rečeno, smatrala organskom zajednicom, obitelji povezana istom krvlju, kulturom, poviješću s *Völkisch* elementima u centralnoj ulozi. Ona nikako nije mogla biti zajednica punopravnih građana jer prema njima nisu ni svi ljudi jednaki niti imaju jednaka prava. Iz toga slijedi da se ne mogu svi zvati pripadnicima neke nacije (Nijemac ili Francuz) jer ne dijele neke osnovne zajedničke vrijednosti – duh nacije, *Volksgeist* leži samo u onima sa navedenim zajedničkim karakteristikama i ne odnose se na sve ljude (Sternhell, 2006:149-150). Koncept je nacije usko povezan s revolucijom. Sternhell objašnjava pojam sorelovskog revolucionarnog revizionizma (Sternhell, 2006: 150) odnosno položaj radničke klase i njezinu ulogu u revoluciji.

Naime, buržujaska je civilizacija sada „utopila“ tu radničku klasu kao svoju, s privilegijama obrazovanja, političkim pravima i poboljšanjem životnog standarda nemaju razloga za pobunu. Kao što kaže Sternhell svi ti preostali revolucionari, razočarani u marksističku političku i ekonomsku misao, trebali su povod za novom revolucijom koja bi riješila svijet opasnosti liberalne demokracije (Sternhell, 2006: 150-151). Duhovna odnosno emocionalna praznina, kulturna pobuna koja joj je prethodila te poslijeratni teški uvjeti stvorili su plodno tlo za pobunu pod okriljem novog koncepta nacije tzv. nacionalnu revoluciju. Fašizam je zapravo nudio odgovor na neka socijalna pitanja, rješavanje društvenih problema bez priklanjanja jednoj od dvije opcije; liberalizmu ili marksizmu.

Posebnost fašizma se sastoji u njegovoj sposobnosti da ne zadire u postojeće ekonomske i društvene strukture. Dok se marksizam usredotočio na ekonomsku eksploataciju čovjeka i tražio promjenu u ekonomskim strukturama ne mijenjajući čovjeka kao takvog i ne poričavši društvene konflikte između skupina ljudi, fašizam je tjerao na obrnuto (Sternhell, 2006: 153). Za fašističku ideologiju dovoljno je bilo reći da konflikti ne postoje pod okriljem jedne nacije,

unificiranog organskog tkiva, ljudi iste nacionalnosti vezani istim tradicijama i poviješću dok ekonomske tj. društvene veze ostaju netaknute (Sternhell, 2006; 153-154). Dakle, ne radi se o ukazivanju na nedostatke ekonomskih struktura kapitalizma, dapače, on se može pokazati kao dobar ekonomski sustav već o revoluciji čovjeka, ciljem se smatra stvoriti novog čovjeka kojemu uzor nije nemoral i racionalizam liberalizma.

Daljnje objašnjenje fašizma ponudio je Griffin koji se služi pojmom „*palingenetičkog ultranacionalizma*“ kako bi objasnio fašizam tj. „fašistički minimum“; odnosno „mobilizirajućim mitom koji smatra da je intervencijom herojske elite cijela nacionalna zajednica sposobna ponovno uskrsnuti, poput feniksa, iz pepela starog dekadentnog poretka“ (Griffin, 2006: 170). Prema Griffinu upravo je ovaj mit zajednički nazivnik svim oblicima fašizma jer „spaja opsesivnu preokupaciju nacionalnom/etničkom dekadencijom i mogućnost regeneracije u novom postliberalnom poretku“ (Griffin, 2006: 170). Dakle, poslije rata ideologija je doživjela svojevrsan slom te ju je bilo potrebno redefinirati odnosno promijeniti kako bi se i dalje održala. Nakon rata fašizam se morao prilagoditi nestanku uvjeta koji su ga održavali na životu, tako da su usvojene određene strategije koje Griffin naziva „internacionalizacijom“ i „metapolitizacijom“ (Griffin, 2006: 171). Trebalo je sačuvati originalnu ideju i zamisao fašizma, ali je također ideologiju trebalo uskladiti s vremenom koje je zahtijevalo lišavanje određenih pretpostavki koje su vrijedile za fašizam prve polovice 20. stoljeća. Glavne ideje (*Völkisch* shvaćanje nacije, rasna superiornost, koncept neprijatelja) su modificirane tako da su se uklopile u duh vremena, ali sada više nisu bile jedine referentne točke. Sada se arena borbe seli na međunarodni plan, ne radi se više samo o lokalnom načinu djelovanja. Internacionalizacija kod autora podrazumijeva izlazak iz okvira razmišljanja samo o svojoj državi, rasi ili naciji; sada borba za očuvanje vlastite nacije i čistoće znači i da supremacist i rasist iz bilo koje države može spasiti ideju čiste nacije tako što će očuvati svoju od neprijatelja (Griffin: 2006: 173).

Nakon što se „ispuhala“ ideologija fašističke desnice, ona se disperzirala po manjim skupinama koje su se odvojile od organiziranih stranaka i stvorile posebne grupe sljedbenika koje djeluju izvan sustava vlasti.

Ipak, glavne ideje je trebalo zadržati i kamuflirati kao dio akademskog diskursa, prenijeti ih u uobičajeno „znanstveno“ okruženje organizirajući javne rasprave, konferencije, literaturu kojima bi se one dalje širile. Strategija kojom se radikalna desnica služila imala je za cilj revidirati povijesne činjenice o nacističkim zločinima, prikazati ih na način da se iznošene

tvrdnje o žrtvama i nedjelima poslije rata pokazuju netočnima i namjerno iskrivljenima (Griffin, 2006: 177).

Adorno je upozoravao na propagandu i propagandne metode kao racionalna sredstva u službi iracionalnih ciljeva; posebnost te metode je u tome što „prikrija neupitnu razliku između stvarnih interesa i lažnih, pogrešnih ciljeva; ona je kao nekoć kod nacista, suština svega“ (Adorno, 2021: 17). U pokretima na radikalnoj desnici vidi „propagandu kao bit politike tamo gdje sredstva postaju zamjena za ciljeve“ (Adorno, 2021: 17). Desnica i danas koristi manipulativne tehnike propagande koju su usavršili nacistički vođe kako bi ostvarila vlastite interese. Bezumlje, hladno odnošenje spram ostalih, pretjerano provođenje discipline i tehnološko usavršavanje postaju samo sebi svrhom, pristaše desnog radikalizma lako mogu postati zaslijepljeni minucioznim, frustrirajućim tehnološkim „napretkom“ gubeći pritom iz vida cilj; to su sve za Adorna karakteristike na koje treba upozoravati (Adorno, 2021: 20-21).

Autoritarna osobnost kod Adorna povezana je s gore navedenim. Ono što on naziva *bete noire* pojavljuje se u vidu traženja krivca, kad već ne mogu opet biti Židovi, poslužiti će i „lijevi intelektualci“ – prosuđivanje drugoga jer se „nije uklopio u podjelu rada, nije povezan s određenom pozicijom i načinom razmišljanja, već si je sačuvao slobodu duha, tu se osobu, smatra vrstom propalice i treba je se dovesti u red“ (Adorno, 2021: 24). Prijezir spram slobode, odstupanja od pravila, načina razmišljanja, konvencionalne podjele rada očituju se u toj autoritarnoj osobnosti. Adorno upozorava i na „konkretizam“ – sklonost navođenju podataka, brojeva, statistike u svrhu prikazivanja istih kao realnih argumenata koji su inače teško provjerljivi (Adorno, 2021: 32-33). Autor navodi još čitav niz trikova koji se koriste i po kojima se prepoznaje autoritarna ličnost; uvodi termin „*punitiveness* – radost kažnjavanja drugih“ i na temelju primjera o smrtnoj kazni, najtežoj kazni za druge teške delikte želi ukazati na „sadržaj zamaskiran pravom“ ili primjerice, kompleks „Dosta je priznavanja krivnje“ koji označava svojevrsan revolt nad tolikim nametanjem krivnje zbog povijesnih događaja koja se, po autoru nikad nije ni zahtijevala (Adorno, 2021: 36-37).

Adorno je primijetio da sloboda, jedno od tri tekovine prosvjetiteljske misli „*liberté, égalité, fraternité*“ odnosno protivljenje istoj čući u autoritarnoj osobnosti i izlazi na vidjelo kroz paranoično traženje krivca u drugome, kukavno postavljanje samog sebe kao žrtvu i zaslijepljenost tehnološkim savršenstvom, mehaničkim slijedom rigidnih pravila u kojemu je za rješenje problema potrebno koristiti silu i ne pristati na kompromis. Za ekstremiste nema mjesta pregovorima što se tiče postojećeg poretka, ono je duboko bolesno i tek kada se zamijeni nekim drugim, obnova može slijediti i društvo može „odahnuti“. To je ono što su

radili/zamišljali nacisti, a nije li to ono što danas zamišljaju neki ekstremni ogranci desnice? Samo naravno ne u istom ruhu, neki su promijenili ime, otvoreno odbacili povezanost s ekstremističkim pogledima, ali ostaje ponavljanje starih obrazaca i korištenje tehnika i taktika kojima su se služili i usavršili ekstremisti onog doba.

Iako je predavanju već mnogo godina, ne može se reći da ono nije postavilo mnoga pitanja i teze koje su i danas aktualne, posebice u sve globaliziranijem, povezanijem i digitaliziranijem društvu. Aktualnost izazova i problema koji su se pojavljivali u povijesti može pomoći otkriti i razumjeti čimbenike političkih i društvenih pojava s kojima se susrećemo u današnje vrijeme. Adornova razmišljanja nesumnjivo približe prikazuju i osuvremenjuju moderne tendencije desnog radikalizma kakve nalazimo u strankama i organizacijama radikalne i ekstremne europske desnice.

Griffin dalje tvrdi, revidirajući tako povijest i relativizirajući doseg zločina, pokušavalo se normalizirati odnosno rehabilitirati fašizam čak i oživjeti antisemitske ideje optužujući židovski narod za prenošenje laži u vezi holokausta, tzv. „poricanje holokausta“ (Griffin, 2006: 177). Upravo u tome što je revizionizam „slobodnolebdeći diskurs“ i ne čini dio neke određene ideologije ili pokreta leži njegova moć; po tome je on „metapolitički“ (Griffin, 2006: 178). Ono što autor posebno ističe je probijanje određenih ideja fašizma kroz akademsko i općenito intelektualno djelovanje europske Nove desnice (*La Nouvelle Droite*). Nemali broj sljedbenika među njima su akademski građani, novinari, pisci koji djeluju kroz časopise poput *Nouvelle Ecole* i *Elements* te posebno važnog *think-tank*a GRECE gdje se ili prizivaju otvorene fašističke ideje ili ukazuje na raspad današnjeg društvenog i političkog sustava (kao i *Kulturpessimismus* Konzervativne revolucije) (Griffin, 2006: 178-179). Ono što karakterizira političku misao Nove desnice je pozivanje na autore konzervativne revolucije weimarskog doba prije nacističkog preuzimanja njihovih ideja (Nietzsche, Jünger, Schmitt, Heidegger), očuvanje etničkih razlika čistoće Europe i svijeta od drugih kultura i nacija, migracija, globalizma („unifikacije svijeta“) i liberalnog multikulturalizma (za koji tvrde da je „genocidan“), traganju za novim sustavom kao alternativom liberalizmu, kapitalizmu i američkoj hegemoniji i dominaciji (u čemu korijene ima i „idiosinkratska briga o ekologiji“) te zamisao o povezivanju Europe sa svojim mitskim, poganskim počecima (Griffin, 2006: 179).

Također je važno naglasiti da je današnjica „*interregnum* za duhovno probuđene“ (koncept koji smo susreli pri duhovnoj revoluciji i zamišljanju novog čovjeka prema konzervativcima), oni koji razumiju da je sadašnji poredak u fazi propadanja nemaju druge doli „povući se u *apoliteiu*“ i iščekivati novi poredak zasnovan na novim vrijednostima (Griffin, 2006: 179-180). Važan

medij suvremene desnice je internet u kojemu se „zenit metapolitizacije preklapa s najvećim stupnjem internacionalizacije“ (Griffin, 2006: 180). Internet kao svakodnevni alat pruža platformu na kojoj se ideje aktualne desnice mogu dalje proširiti po svijetu, umrežujući brojne korisnike i obogaćujući svoje zamisli daljnjim konceptima dekadencije postojećeg poretka, spašavanja kulture, nacije, religije, vlastitog ognjišta od drugih. Ipak, grupe koje podržavaju fašizam toliko su fragmentirane i neujedinjene u zamislama da nema središnje linije koja bi organizirala sve te pokrete u jednu koherentnu cjelinu s pomno složenim planom. Moderne parlamentarne stranke fašističkih poriva nisu dovoljno jake da se utemelje u demokratskim sustavima, odnosno nemaju dovoljno snage za ikakvim ozbiljnijim posezanjima za vlast. Lišavanje neke stranke njezinih fašističkih obilježja i okretanje centrističkim uvjerenjima znači uklanjanje gotovo njezine same srži ono što je čini fašističkom i pristajanje na demokratski poredak. Iako se pojedina nasilna neonacistička nedjela ili stavovi protiv migranata dogode, ipak je strukturalna nemoć dovoljno velika da spriječi masovnu podršku i djelovanje na širem planu (Griffin, 2006: 182).

Ovakva strategija desnice kojom nagriza liberalni poredak iznutra umjesto otvorenih i neefikasnih napada izvana, u kojoj se zamjenjuje fašizam krnjom vrstom liberalizma izgleda da je polučila određen uspjeh. Pojavile su se desne stranke koje zaista mogu reći da nemaju veze s „pravim fašizmom“ u smislu teorije palingenetičkog ultranacionalizma (između ostalih autor navodi FPÖ, Front National, Lega Nord, Centrupartei), ali svejedno njihov povijesni revizionizam, nostalgija za nacionalnom čistoćom i kulturom, inzistiranje na razlikama među ljudima i preispitivanjem univerzalnih ljudskih prava, naglašavanje *ius sanguinis* i negiranje *ius soli* predstavlja veću ugrozu danas nego što je fašizam u pravom smislu riječi (Griffin, 2006: 184).

Što se tiče ekstremno desne politike, pojam „*groupuscules*“ označava male političke (više metapolitičke i nikad primarno organizirano političke) skupine formirane u svrhu svrgavanja dekadentne liberalne demokracije svojim palingenetičkim, ideološkim i organizacijskim ciljevima“ (Griffin: 2003:30). Iako naravno nisu sve takve skupine relevantne, zanimljiv je njihov utjecaj i lakoća s kojom se mogu povezati s aktivnostima drugih grupa kroz neformalne veze (Griffin: 2003:30). Utjecaj ovakvih pojedinih skupina i ne mora biti značajan i često ni nije, ali on raste s njihovim umrežavanjem; takve su grupe viđene kao „nehijerarhijske bez vođe i bez središta“ (Griffin, 2003:30). Više od nekakve organizirane političke skupine u vidu stranaka, „*groupuscular right*“ se sastoji od grupacija s političkim i ideološkim stavovima koji imaju za cilj revolucionarno i ekstremno djelovanje protiv postojećeg stabilnog sustava

(Griffin, 2003: 30). Gubitkom platforme revolucionarna desnica poratnog razdoblja izgubila je na svojoj masovnoj podršci, gorljiva retorika ultra-nacionalizma se neslavno ugasila, a globalizacija i liberalizam uzeli maha.

Tako je desnica razvila dvije strategije za samoodržanjem u postfašističko doba. Bilo je potrebno otarasiti se stare kože paligenetičkog programa, revolucionarne crte i uklopiti ideje u liberalnu demokraciju iz čega su proizašle hibridne grupe neo-populizma (Griffin, 2003: 38). Napuštanje ambicioznih želja za masovnom podrškom, transformirana se desnica zadovoljila kao manje okvirne organizacije koje djeluju na marginama, nadajući se održati revolucionarni plamen živim povezujući se s ekstremnijim grupacijama (Griffin, 2003: 38-39). Tako su ju obilježili „metapolitizacija vlastite ideologije, napad na kulturnu hegemoniju liberalizma i internalizacija revolucionarne vizije u vidu univerzalizacije nacizma, rastućeg trećeopozicionizma i europske baze etničkim nacijama“ (Griffin, 2003: 39). Upravo u tom „*groupuscular right*“ leže opsesije novom utopijom, raspadom starog poretka i palingenezom više nego u suvremenijim neofašističkim (British National Party) ili neopopulističkim (Front National) strankama (Griffin, 2003: 45).

2.5 Ekstremna desnica

Kao što je već navedeno i na tragu onog što piše Griffin, jedan od glavnih intelektualaca *Nouvelle Droite* ili Nove desnice je Alain de Benoist čiji su literarni radovi usmjerili put suvremene desnice. Svjesna da joj treba radikalna promjena i napuštanje nekih starih fašističkih ideala koje više nitko neće slijediti, nova je desnica strateški prilagodila „palingenetički ultra-nacionalizam“ tako da su karakterističan spoj izborne i paramilitarne moći zamijenili onom kulturalnom i publicističkom (Griffin, 2000: 45). Novo ruho sada je uključivalo akademske rasprave, seminare, izlaganje medijima kako bi se odaslale nove poruke o mitskim poganskim korijenima Europe kao federalnog carstva, odbacivanje utjecaja SAD-a, Sovjetskog Saveza i „dekadentnog ekonomizma i globalizacije Europske Unije“ (Griffin, 2000: 45). Za de Benoista kulturalna revolucija je prvi korak k onoj političkoj; u svojim se knjigama sinkretizmom filozofije, politike, religije, psihologije, biologije i ostalih znanosti obraća s ciljem „trećeg puta“, nove desnice koja bi zaobišla kritike demokratskog sustava ljevice i klasične desnice (Griffin, 2000: 46). De Benoist poručuje da je vrijeme za novo doba, novo čovječanstvo, ono koje će se usuditi riješiti probleme i uhvatiti se u koštac s krizom; glavni sukob leži u različitim

shvaćanjima svijeta – „univerzalističkom i diferencijalističkom, egalitarnom i anti-egalitarnom, organskom te mehaničkom“ (Griffin, 2000: 46). Može li se, prema tome, zaista reći da su sljedbenici *Nouvelle Droite* zauvijek zakopali ideju ponovnog rođenja uzvišene Europe? Možda se više čini da palingenetički mit o povratku korijenima ipak nije napustio umove nositelja ideja nove desnice, samo je preuzeo novi oblik, suptilniji i prikriveniji. Nova desnica je unijela svježinu u inače mračnu svakodnevicu fašistima koji su se osjećali zapostavljeno, nudila im je bijeg iz frustrirajuće sredine u zajednicu sa zagantiranom slobodom izražavanja starih ideja, onih fašističkih recikliranih tako da se prilagode vremenu i uklope u kritiku modernog svijeta bez teških konotacija sa zločinima prošlog stoljeća.

Bar-On smatra da se *Nouvelle Droite* u razdoblju poslije rata usmjerila na paneuropski stav fašističke misli umjesto na dotadašnju ultranacionalističku tradiciju (Bar-On, 2008: 328). Ona želi to postići udružujući se s ostalim grupacijama i *think-tankovima* koji slično misle, ona je paneuropska u svojim strategijama i zamislima; od očuvanja kulturnih zajednica od sve većeg priljeva imigracija drugih kultura do stvaranja carstva koje će braniti cjelovitost i čistoću europskog kontinenta (De Benoist, 1993/1994 prema Bar-On, 2008: 329). Ono što je za autora ključno u razumijevanju te Nove desnice i ono što on istražuje je upravo paneuropski identitet koji razvijaju, ideja očuvanja nacije kao organske cjeline od strane „homogenih zajednica, ali u heterogenom svijetu“ (Bar-On, 2007b, pp. 6-7 cit. prema Bar-On, 2008: 329). Nova je desnica preuzela ideje paneuropskog zajedništva od fašizma između dva rata. Bardècheove ideje o revidiranju i moderniziranju fašističkih ideja zauzele su mjesto u njegovim radovima, zagovarajući ponovno rođenje fašizma, ali ne putem zastarjelih rasističkih i antisemitskih zamisli već kao paneuropska zamisao (Bardèche, 1970, pp. 87-88 prema Bar-On, 2008). U razdoblju poslije 1968. godine, argumentira Bar-On, De Benoistova Nova će desnica svoje zamisli izvući dijelom i iz Bardècheovog stava o „promjeni ruha“ fašizma i okretanju „europskom duhu“ (Bar-On, 2008: 335). Fašizam budućnosti sa sebe skida stare oznake fašizma (kult vođe, totalitarizam, uski nacionalizam između ostaloga) i pretvara se u fašizam nove vrste i odbija „miješanje krvi“ što će kasnije postati jedan od važnih argumenata nove desnice (Bardèche, 1970: 182-185 prema Bar-On, 2008: 337).

Škola mišljenja utjelovljena u Novoj desnici i njezin vođa i intelektualac Alain de Benoist shvaćaju dakle da zazivanje ideja fašizma i neofašizma odnosno postfašizma u današnje globalizirano vrijeme neće opstati. Svijet postaje tehnološki i znanstveno sve naprednije mjesto, komunikacije i društvene mreže nikada nisu imale veći zamah stoga je ujedinjenje odnosno povezivanje ideja i identitet jedno od bitnih pitanja Nove desnice. Za razliku od radikalnih

desnih stranaka poput Front National, za koji se često govori kao o ekstremnoj desnici, Nova desnica vidi spas europske kulture u ujedinjenoj Europi, ali ne u obliku Europske Unije, koja je „(...) veliko bolesno tijelo, nemoćno, paralizirano, neizlječivo od nemogućnosti stvaranja snage vlastitog identiteta...“ već „uspostavljanjem suvereniteta na nadnacionalnoj razini“ (de Benoist, 2014). Ta opsjednutost pitanjima suvereniteta, obrane vrijednosti od „drugih“ i vlastitog identiteta (p)ostat će teme za daljnje promišljanje. Prijetnja tom identitetu krije se u „socijalnim patologijama poradi imigracija“, „globalna homogenizacija lišena ljudske raznolikosti, naroda, jezika, kultura“ – ono što se naziva „ideologijom Istosti“ (de Benoist, 2013). Istost, dakle, podrazumijeva shvaćanje napretka u prosvjetiteljskoj misli kao stvaranje istomišljenika, onih koji nemaju drugoga doli odbaciti organske veze sa svojom zajednicom, nacijom, vlastitim identitetom, kulturom, jezikom, poviješću kao nešto nazadno, tretirati to kao nešto nepoželjno. Nekontroliranim imigracijama narušava se taj „prirodan“ sklad nacionalnih zajednica. Pod krinkom tih ljudskih raznolikosti i „prava na različitost“ krije se zapravo, kako kaže Bar-On, „disocijacija državljanstva od nacionalnosti“ (Bar-On, 2008: 341). Isključivost ovog stava leži u ideji homogenog naroda, neokaljanog „socijalnim patologijama“, naroda kao *ethnos* ujedinjenog pod egidom paneuropske zamisli.

Za ekstremnu je desnicu karakterističan još i fenomen oživljavanja poganstva u kojemu se poganski običaji šire zajedno s rasističkim stavovima. Poganstvo je u srži Nove desnice u kojoj *think-tank* GRECE (*Groupement de Recherches et d'Études pour la Civilisation Européenne*) ima značajnu ulogu, a odbacivanje kršćanskog nasljeđa i pozivanje na povratak mitskim poganskim korijenima vide kao spas za Europu od propadanja (Camus, 2007: 268). Može se reći da je ekstremna desnica napustila političku arenu kao mjesto za izražavanje svojih ideja i umjesto toga preselila na uličnu razinu. Ekstremisti vjeruju da je Zapad na svojoj silaznoj putanji, nastavlja svoj put dekadencije i propadanja radi zazivanja načela jednakosti i racionalnosti zanemarujući pritom svoju bogatu tradiciju i povijest.

Kao primjer za razliku radikalizma i ekstremizma u pogledu demokracije Mudde navodi njemačku tradiciju odnosno službeno izjašnjenje države u svojem godišnjem izvješću (*Verfassungsschutzberichte*) Saveznog ureda za zaštitu ustavnog poretka koje definira radikalizam kao „*verfassungsfreundlich* (protuustavan) a ekstremizam kao *verfassungswidrig* (ne-ustavan)“ (Mudde, 1996: 230-231). Ekstremne stranke i organizacije nadzire navedeni Ured za zaštitu ustava i iste mogu biti zabranjene dok radikalne mogu djelovati slobodno (Mudde, 1996: 231).

Prema službenim stranicama Saveznog ureda za zaštitu ustavnog poretka (*Bundesverfassungsschutz*) Njemačke navedeno je četiri do pet organizacija čije je djelovanje na saveznoj razini ocijenjeno kao neprijateljski nastrojeni prema slobodnom demokratskom poretku i time zabranjeno. Na popisu se nalaze i druge organizacije, okupljanja ili internet platforme s neonacističkim ekstremnim tendencijama, ali valja istaknuti prvih nekoliko koji su zabranjeni odlukom savezne vlade. Od 2016. godine do 2020. godine djelovanje je kažnjivo za organizacije „Sturm/Wolfsbrigade 44“, „Weisse Wölfe Terrorcrew“, „Altermedia Deutschland“, „Nordadler“ (internet platforma s raznim imenima poput „Völkische Revolution“ ili „Völkische Renaissance“), i „Combat 18 Deutschland“ (*verfassungsschutz.de*, 2021). Za potonju se organizaciju ovog fenomena kojega je Griffin prozvao „*groupuscular right*“ (Griffin, 2003), na stranicama navodi da je „osnovana 1992. godine u Ujedinjenom Kraljevstvu kao zaštitne snage ekstremne British National Party“ (BMI, 2021). Posljednje dvije su korištene u svrhu promidžbe mržnje i pokušaja regrutiranja novih, mlađih članova antisemitskom retorikom, a pokazale su i interes za oživljavanjem nacionalsocijalističkih ideja.

Ured za zaštitu ustavnog poretka donosi Izvješće na godišnjoj bazi u kojemu izvješćuje o sigurnosnim prijetnjama, potencijalnom ekstremističkim i terorističkim aktivnostima. U Izvješću o zaštiti ustava iz 2014. godine ekstremne stranke i organizacije na regionalnoj i saveznoj razini koje su se nadzirale bile su, između ostalih, Nationaldemokratische Partei Deutschlands (NPD), Die Rechte i Der III. Weg (Treći put) (BMI, 2014). U narednih nekoliko godina za državu će one predstavljati opasnost za demokratski poredak i sigurnost svih građana. Nasilje motivirano ksenofobijom, rasizmom i anti-imigrantskim stavovima glavni je alat kojim se služe ekstremne organizacije u svojoj misiji da očuvaju njemačku rasnu čistoću i etničku homogenost *Volksgemeinschafta* (BMI, 2014). Iako male organizacije s malim brojem članova, neonacističke NPD, Die Rechte i Der III Weg uvrštene su na popis radi svojega antiparlamentarnog djelovanja i pozivanja na povijesni fašizam njemačkog modela. 2015. i 2016. godine obavještajna agencija označila je porast nasilja prema tražiteljima azila, izbjeglicama i izbjegličkim kampovima i kao motiv navela rastuću islamofobiju koja se širi putem govora mržnje na internetskim platformama (BMI, 2015, 2016). Zanimljivo je primijetiti i da se od posebne važnosti spominje i udruživanje odnosno umrežavanje ekstremista kroz međunarodne kontakte, posjećujući događaje u drugim državama Europe poput Bugarske i Mađarske (BMI, 2018).

U ožujku ove godine objavljeno je kako će Savezni ured za zaštitu ustava odsada pratiti i nadzirati njemačku krajnju desnu stranku Alternative für Deutschland (AfD) pod sumnjom

ekstremnih aktivnosti i to na saveznoj razini za razliku od regionalne kako je bilo do sada (Connolly, 2021). Iako je zapadna Europa zahvaćena valom stranaka radikalne desnice, Njemačka, pomalo i začuđujuće nije donedavno imala organizacije tako velike i poznate kao što je to primjerice Front National u Francuskoj ili Lega Nord u Italiji. Tako će se zadržati sve do pojave AfD-a 2013. godine i sljedećih godina podrška stranci će rasti. Relevantna, to jest, poznatija je postala kada je dobila 7,1 % glasova na izborima za Europski Parlament.

U „programu za Njemačku“ (manifestu stranke) iz 2016. godine, dotaknuto je i pitanje kulture, identiteta i jezika, a naglasak je posebno stavljen na poveznicu između kulture i identiteta. Takva je veza zaista i važna u raspravi o identitetu i pripadnosti kulturi, naciji i o vlastitome „ja“. Vlastiti identitet i poimanje „sebe“ i „nas“ zasniva se, između ostaloga, na kulturi te samim time „došljaci“ ili „stranci“ druge kulture, jezika ili nacije predstavljaju prijetnju socijalnoj koheziji te homogene zamišljene grupe. Kroz stav prema kojemu je pojedinac unaprijed odlučio da je njegov (nacionalni) identitet ugrožen zbog dolaska pripadnika druge kulture na teritorij njegove zemlje očituje se strah od propadanja nekih tradicionalnih i kulturalnih vrijednosti te nacije, strah od gubitka vlastitog identiteta i radikalne promjene poimanja sebe, drugih oko sebe i u krajnjoj liniji i nacionalne zajednice. AfD dalje u programu tvrdi da je „multikulturalna ideologija slijepa naspram povijesti, izjednačava domicilnu kulturu s onim uvezenim kulturalnim trendovima čime se rađa prijetnja nacionalnoj državi, erodiraju se vrijednosti i dužnost je vlade i društva zaštititi njemački kulturalni identitet kao dominantnu kulturu“ (AfD, 2016).

Dok se tradicionalni rasizam zasnivao na superiornosti određenih rasa ili skupina naspram ostalih, novi, postmoderni rasizam „rasne napetosti poima u uvjetima nekompatibilnosti kulturalnih razlika, životnih stilova, tradicija itd.“ (Balibar, 1991 prema Salecl, 2002: 18). Rasizam skida svoje staro ruho u kojemu grubo i otvoreno gaji predrasude prema drugim etničkim skupinama ili rasama i zamjenjuje ga diskursom o tome kako različite kulture naprosto nisu kompatibilne, ne slažu se međusobno i time ne mogu živjeti u interakciji.

Kultura europskog porijekla je shvaćena kao progresivna, a sve ostale kulture inferiornima, primitivnima koje mogu biti kakve jesu, ali najvažniji element je održavanje distance (Salecl, 2002: 19). Ovdje pripadnik ovog novog tipa rasizma tvrdi da rasizam nije u srži njegovog vjerovanja već se radi „samo“ o „stvarnosti“ prema kojoj dvije ili više različitih kultura koje nisu kompatibilne s onom europskom, mijenjaju stubokom nacionalnu zajednicu i potiču

propadanje vrijednosti karakterističnih za tu naciju. To je ono što AfD pokušava reći u svom programu kada kaže „izbjeglice trebaju napustiti Njemačku“, „islam ne pripada Njemačkoj“ ili „ekspanzija islama i rastući broj muslimana u zemlji smatraju se opasnošću za našu državu, naše društvo i naše vrijednosti“ (AfD, 2016: 58 i 48).

3. ANALIZA IDEOLOGIJE STRANAKA KRAJNJE DESNICE

Za potrebe analize odabrane su pojedine stranke europske desnice koje su u literaturi klasificirane kao radikalne ili ekstremne u određenom razdoblju svoje povijesti. Stranke radikalne desnice poput britanskog UKIP-a, francuskog Rassemblement Nationala, belgijskog Vlaams Belanga jedne su od najpoznatijih i najutjecajnijih stranki radikalne europske desnice i dijele neke od osnovnih značajki radikalno desne ideologije, ali ne u istoj mjeri. One su također već detaljno istražene, s mnoštvom podataka i analiza te dostupne literature. Španjolski Vox odabran je upravo zbog svoje još relativno novije pojave i nedovoljno istražene ideologije. Budući da postoji konsenzus u literaturi u distinkciji između radikalne i ekstremne desnice, kao predstavnici jednih od najvažnijih ekstremnih organizacija prikazani su britanski British National Party te Les Identitaires u Francuskoj. Razlikuju se od prethodnih upravo zbog ekstremnih stavova, želje za obnovom nacije koja će stupiti u nekom novom poretku i otvorene rehabilitacije fašističkih ideja. Kako je grupa desnih radikalnih stranaka u Europi velika, neke od većih i važnih stranaka zbog praktičnih razloga ograničenosti u veličini i obujmu rada nisu mogli biti uključeni poput nizozemske Partij Voor de Vrijheid, austrijske Freiheitliche Partei Österreichs ili talijanske Lega Nord. Analizirane stranke prvenstveno su odabrane po praktičnom kriteriju poznavanja jezika i dostupnosti literature (programa, manifesta, intervjua). Budući da nije uvijek lako strogo odrediti pripada li neka politička organizacija radikalnom ili ekstremnom dijelu ideološkog spektra, na temelju analize programa, video materijala, intervjua pokušava se pronaći prikladna oznaka za svaku stranku uz pomoć gore navedenih kategorija (nativizam, populizam, euroskepticizam, fašizam).

3.1 Španjolska

3.1.1 Vox

Za Španjolsku će kraj 2018. godine biti presudan jer će za sobom donijeti nove političke momente, poput prvog ozbiljnijeg pojavljivanja stranke Vox na političkoj sceni, stranke koja se nalazi desnije od popularne konzervativne Partido Popular. Osnovana je 2013. godine kao ogranak te iste stranke s nekadašnjim njihovim članom Santiagom Abascalom kao vođom. Vođe nove stranke Vox zamjerali su tadašnjem premijeru Marianu Rajoyju loše upravljanje vezano za katalonsko i baskijsko pitanje, nedovoljno čvrsto rješavanje problema teritorijalnog jedinstva kao i nepoštivanje izbornih obećanja (O'Leary, 2014). U uvodnoj rečenici svog programa 2014. godine Vox se definira kao „politički projekt za obnovu i jačanje demokratskog života Španjolske s ciljem ujedinjenja nacije, postizanja učinkovitosti države, poboljšanja kvalitete institucija, jamčenje poštenja javnih službenika i povećanje gospodarskog rasta u korist svih građana“ (Vox, 2014). U kontekstu političke korupcije u koju su umiješane najveće mainstream stranke na vlasti, ekonomske, ustavne, moralne krize, političke nesposobnosti vladajućih da provedu potrebne reforme, stranka se pozicionira kao nova opcija koja će unijeti promjene i inspirirati obnovu u svrhu prosperiteta (Vox, 2014.) Kako bi se riješili ekonomski problemi, smanjila nezaposlenost i povećao gospodarski rast, najprije je potrebno izgraditi čvrsta načela, a Vox predlaže napor, ustrajnost, koheziju, altruizam, težnju za izvrsnošću, priznanje zasluga, poštenje i domoljublje kao temelje na kojima gospodarska obnova treba počivati (Vox, 2014). Smatraju postojeći politički sustav manjkavim, poroznim na sile kojima je u interesu „likvidirati nacionalno jedinstvo“, a nacionalne stranke koje su spremne „udružiti se s onima koji bi radije uništili naciju nego da zatvore svoje redove kako bi ju očuvali, trebaju biti zamijenjene onima koje stavljaju slobode i prava Španjolaca iznad partikularnih i sebičnih interesa“ (Vox, 2014). Predstavnička demokracija je također u opasnosti, „poveznica predstavnika i birača zamalo da i ne postoji, a zatvorene i blokirane liste uništavaju participaciju građana...“ (Vox, 2014). „Mala, oligarhijska skupina stranačkih vođa upravlja državom po vlastitom nahođenju“, a „temelj ustavne demokracije, dioba vlasti je ozbiljno narušena“ (Vox, 2014).

Sanchez-Cuenca ne smatra da je stranka Vox stupila na političku scenu radi imigracije kao što je to slučaj u određenim europskim radikalnim populističkim strankama već da je razlog tome ustavna kriza koja je zahvatila Španjolsku neposredno nakon katalonske krize 2017. godine

(Sanchez-Cuenca, 2018). Prema njemu, Vox je proizašao zahvaljujući „identitetskom i kulturalnom konfliktu“ (Sanchez-Cuenca, 2018). U takvim je okolnostima nacionalno i teritorijalno jedinstvo postalo središnja točka diskursa, a Vox stranka koja će zagovarati upravo te sada načete, vrijednosti. Budući da je Španjolska država autonomnih zajednica (*Estado de Autonomías*) i jedna od najdecentraliziranijih u Europi, jasno je da to za stranku predstavlja udarac za jedinstvo cijele zemlje. Trenutni teritorijalni model „prijeti tržišnom jedinstvu, generira nejednakost prema regiji stanovanja, nesolidarnost građana između ostaloga i umjesto da vodi latentne „suverenističke“ tendencije određenih katalonskih i baskijskih stranaka, one su se proširile i na druge regije koje zagovaraju separatističke stavove koji podrivaju jedinstvo države i nacije“ (Vox, 2019a: 2). Zato se stranka zalaže za „model države bez autonomija“ (Vox, 2019a: 3) i u prve dvije točke svojih „100 mjera za živu Španjolsku“ predlaže „suspenciju katalonske autonomije do bezrezervnog poraza državnog udara...“ i „ilegalizaciju stranaka, udruga ili nevladinih organizacija koje traže uništenje teritorijalnog jedinstva nacije i njezine suverenosti“ (Vox, 2018: 2).

Na početku svog govora 2018. godine u Vistalegreu, predsjednik Santiago Abascal pozdravlja prisutne riječima: „Ovdje ste za Španjolsku, ovdje ste da biste branili vašu domovinu i vašu slobodu...“ i ističe ono što smatra najvažnijim u svom govoru: „Nismo došli pobjeđivati u Španjolskoj, došli smo kako bi Španjolska pobjeđivala s nama“ (Abascal, 2018: min. 1:33 – 2:11). Dalje nastavlja: „Nacija se budi i reagira kada ima povijesnu inerciju, kada ima krv u žilama i kada ju uznemiravaju kao što uznemiravaju Španjolsku“ (Abascal, 2018: min. 4:27 – 4:37). „Jedna vlada i jedan parlament za sve Španjolce, jedna Španjolska, a ne sedamnaest“ (Abascal, 2018: min. 18:20 – 18:30). Nacionalno jedinstvo za ostale političke stranke izvire iz ustava 1978. godine (Druliolle, 2008 prema Ferreira, 2019: 87), dok Vox inzistira na shvaćanju koje se temelji na etnonacionalnim mitovima poput *reconquiste* i pobjede kršćanskih vladara nad muslimanima u španjolskoj povijesti (Vox, 2018b: 1:56:10 prema Ferreira, 2019: 87). U govoru u Vistalegreu, glavni tajnik Javier Ortega Smith zaziva slavnu pobjedu kršćanskih snaga koje su u pomorskoj bitci pod vodstvom Španjolske pobijedile Osmanlije (Ortega Smith, 2019 min. 1:28 – 1:45). U tome se događaju za njih krije pobjeda zapadne civilizacije nad onim drugima, neprijateljima i divljacima, što omogućuje daljnje povezivanje sličnih događaja prošlosti s današnjom situacijom. Primjerice, uobičajeno je zazivanje „neprijatelja nacije (...) koji žele pogaziti dostojanstvo, kršiti slobode i uništiti jedinstvo“ (Ortega Smith, 2019: min. 3:57 – 4:27) i postavljanje španjolske nacije kao žrtve usitnjavanja između interesa međunarodnih lobija, autonomija i političkih stranki (Ortega Smith, 2019: min. 4:57 – 5:08).

Uz to, nativizam se očituje i kroz ksenofobna stajališta, ponajprije očita u dijelu općeg programa koji se tiče imigracije, konkretno, migranata islamske vjeroispovijesti. Zagovaraju ukidanje bilo kakve pomoći administracije ilegalnim imigrantima, reguliranje, legaliziranje njihovog statusa te uvođenje kvota porijekla koje bi davale prednost nacionalnostima koje dijele jezik sa Španjolskom i koje su od posebne važnosti za španjolsku kulturu (Vox, 2018: 6). Nadalje, traži se izbacivanje islamskog učenja iz javnih škola, jačanje granica podizanjem zida u Ceuti i Melilli, povećanje resursa kako bi snage reda mogle efikasnije štititi granice (Vox, 2018: 7). U svom govoru u Ceuti, Abascal posebnu pažnju skreće na „invaziju migranata“ koja prijete španjolskim eksklavama Ceuti i Melilli. „Ovdje smo kako bismo (...) ukazali na invaziju ove invazije, ovdje smo kako bismo rekli da je naš glavni zadatak, još dalje od ljudskih prava svih stanovnika ovog planeta, sigurnost, mir i prosperitet naših sugrađana u Ceuti čiji su životi promijenjeni (...)“ (Abascal, 2021: min. 2:13 – 2:33). Imigrant predstavlja nužnu fizičku opasnost za opstanak španjolske kulture i civilizacije, prijetnju za opstanak za građanina španjolske države i jedini način za to spriječiti podrazumijeva obranu svojih granica od drugoga, ne dopuštanje da tuđe vrijednosti koje su nekompatibilne „onečiste“ španjolske i europske vrijednosti. Jasno daju do znanja u svome programu za europske izbore, „nulta tolerancija za ilegalne imigracije“, predlažu deportaciju svih ilegalnih imigranata, ali i onih koji imaju legalan boravak, ali su počinili neki zločin, teži ili lakši (Vox, 2019b: 11).

Europu doživljavaju kao nužnu i vide Španjolsku dijelom Europske Unije, ali zahtijevajući određene reforme i u potpuno novom ruhu. „Zahtijevamo od Europske Unije (...) da poštuje naš suverenitet, identitet i zakone, želimo Europu i jesmo Europa, čak i više od drugih jer smo je spasili od islamskih prodora u sedam stoljeća *reconquiste* i zato što smo Europa Lepanta“ (Abascal, 2018: min. 20:20 – 20:42). Referirajući se tako na povijesne događaje poput bitke kod Lepanta ili španjolske *reconquiste* i pobjeda nad islamskim vođama u prošlosti, žele ukazati na nužnost obrane europskih vrijednosti od rastućeg islamskog utjecaja, na nemogućnost suživota dvaju civilizacija na prostoru Europe. Ferreira piše da Vox zasigurno ima elemente povijesnog revizionizma što se tiče frankističke povijesti Španjolske; protive se zakonu o povijesnom sjećanju jer: „Ne može se koristiti prošlost da nas se dijeli, naprotiv, potrebno je zajednički odati priznanje svima koji su se, iz različitih povijesnih perspektiva, borili za Španjolsku“ (Vox, 2018a: 3 prema Ferreira, 2019: 89). Relativizam je prisutan i u nijekanju državnog udara koji se dogodio 1936. godine, pozivanjem na priznavanje svih žrtava koji su se borili za Španjolsku, a zakon se smatra produktom nesposobne lijeve vlade (Monforte Jaén, 2021). Može se reći da se populizam kod Voxa ponajprije ogleda u manihejskoj dualnoj podjeli.

Često je korištenje vokabulara koji navodi na podjele, poput „mi i oni“, „Španjolci i imigranti“, „muslimani i kršćani“ itd. Osim glasnih kritika upućenih mainstream strankama na vlasti, konkretno stranci PSOE (*Partido Socialista Obrero Español*), nije uvijek jasno na koga se točno misli kada se govori o korumpiranoj eliti.

Iako se ponekad u literaturi govori o Vox stranci kao stranci ekstremne desnice, oni ne žele vidjeti sustav srušenim niti imaju eksplicitnu namjeru zbaciti demokratsku vladavinu. Predlažu brojne izmjene i reforme što se tiče demokratskog sustava vladavine, ali ne ispoljavaju antidemokratske stavove. Stranka su koja sudjeluje u izborima i bori se za ciljeve demokratskim putem, bez pribjegavanja nasilnim sredstvima kako bi osvojila vlast. Prema danim parametrima svrstala bi se u ono što se naziva strankom radikalne desnice, ali ne i ekstremne.

3.2 Belgija

3.2.1 Vlaams Belang

Tek tijekom 1980-ih godina stranke radikalne desnice su počele dobivati na snazi (van Holsteyn, 2018: 681). Ističe se Volksunie kao preteča kasnijih stranaka radikalne desnice u Flandriji. VU je osnovana 1954. godine i kao flamanska nacionalistička stranka borila se, kako navodi autor, protiv represije i za flamanske nacionaliste od kojih su neki otvoreno surađivali s nacističkom Njemačkom (van Holsteyn, 2018: 682). 1977. godine vođe VU potpisali su Egmont sporazum čime je Belgija postala federacija, a flamanski se pokret iznutra podijelio na različite frakcije (Mudde, 2000: 84). Vlaams Blok nastao je 1979. godine, a idućih se godina ponukan uspjesima francuskog FN-a i nizozemskog CP-a pretvarao iz struje VU-a u modernu ekstremnu stranku (Mudde, 2000: 88).

Flamanski je nacionalizam oduvijek bio prisutan kao ideološka komponenta ove radikalno desne stranke. Stranka je smatrala da je najbolja solucija neovisna Flamanska država i zahtijevala je da flamanska skupina kao najbrojnija postane dominantna etnička skupina u Belgiji (Mudde, 2000: 96). Etnički nacionalizam (*volksnationalisme*) se očitovao u ideji da je „etnička zajednica prirodan entitet čije kulturne, materijalne, etičke i intelektualne interese treba očuvati“ (VB, 1990: 5 prema Mudde, 2000: 96). Tijekom 90-ih godina donesen je program od 70 točaka (*70-puntenplan*) kojega je napisao Dewinter i koji se primarno bavi imigracijama. Neki od najvažnijih planova odnose se na „potpuno zatvaranje granica za imigrante izvan

Europe, ukidanje zagovaranja multikulturalnog društva i primjenu „*own people first*“ načela“ (Mudde, 2000: 98). Autor dalje navodi kako su te mjere donesene u svrhu stvaranja socijalnog apartheida u kojima Flamanci i imigranti žive odvojeno (Mudde, 2000: 98). Predlažu poseban porez na zapošljavanje onih izvan Europe i „provedenje „politike odvratanja“ poput ograničenja prava na vlasništvo, smanjenje socijalne pomoći i obveznu repatrijaciju nakon tri mjeseca nezaposlenosti“ (Dewinter, 1992: 27-8; Annemans and Dewinter 1988: 25-7 prema Mudde, 2000: 98).

Ideja etničke zajednice kao središnje točke uređenja društva održala se i u shvaćanju europske integracije. Vlaams Blok se tada nije protivio europskom ujedinjenju, ali jest načinu na koji je uspostavljena i na koji se provodi. Kao dobru alternativu belgijskoj državi, vidjeli su Europu „temeljenu na prirodnim etničkim zajednicama koja bi poštivala njihov suverenitet, a ne na umjetno stvorenim državama u službi imperijalističkih ciljeva“ (Mudde, 2000: 99). „Pravo na kulturni identitet je i pravo na kulturno homogeni teritorij“ (VB, 12/92 prema Mudde, 2000: 99); u ovoj je formulaciji očit nativistički element u stavu o imigraciji. Flamanska zajednica trebala bi ostati „čista“ i ne bi se trebala miješati s pridošlicama, smatra se da je flamanska (ne i valonska) kultura vrijedna očuvanja od vanjskih utjecaja koje bi je mogle izmijeniti.

Ksenofobni elementi također su prisutni u pogledu integracije imigranata u društvo: „(...) Integracija je genocid jer mijenja neovisne etničke zajednice u „inferiornu mješavinu“ (VLB 7/83 prema Mudde, 2000: 99) Nadalje, otvoreno neprijateljski stav očituje se i u pogledu frankofonog dijela Belgije. Belgijsku državu smatrali su „(...) opresorom nad svojom etničkom skupinom s namjerom da unište Flandriju i flamansku zajednicu (VLN 2/80 prema Mudde, 2000: 101). Imigracije su protekom vremena sve više dobivale na važnosti u stranci, pa se i diskurs zaoštavao. Razlika koja se radila između neeuropskih i europskih imigranata bivala je sve većom, a kao što je već navedeno solucije su uključivale ili repatrijaciju ili asimilaciju. Ksenofobni su se stavovi ponajprije odnosili na islamofobiju. Shvaćanje islama zapravo se izjednačivalo s islamizacijom i pozivalo se na oprez i na obranu zemlje od invazije islamista. Prema njima, bile su potrebne stroge mjere kako bi se Belgiju, tj. Flandriju i grad Bruxelles održalo slobodnima od islamizacije i od postanka „najsjevernijeg grada Magreba“ (VLB, 2/91 prema Mudde, 2000: 103).

Kao stranka radikalne desnice, vjeruju da su tradicionalne vrijednosti u Europi i Belgiji narušene, pod napadom progresivaca i pogođene moralnim propadanjem. Stavovima protiv pobačaja, a za obitelj kao nukleus društva, zaštita tradicije i ženske uloge koja je primarno ona majke, žele se oduprijeti moralnoj dekadenciji koja je zahvatila Zapad (Mudde, 2000: 107).

Budući da zločin i zlouporabu droga povezuju s moralnom propašću i imigracijama, zalažu se za oštrije kazne, deportaciju stranih kriminalaca, financiranje snaga reda, olakšavanje istraga (Mudde, 2000: 108). VB je napadala i druge flamanske stranke optužujući ih pritom za rad na štetu flamanskih interesa svojom slabom politikom i pristankom na kompromise, dok jedina stranka koja na umu ima dobro zajednice jest sama Vlaams Blok (Mudde, 2000: 110). Štoviše, za masovne imigracije, to jest invaziju doseljenika krive su korporacije, političke stranke i sindikati stavljajući partikularne interese ispred rada za dobrobit skupine (Annemans i Dewinter, 1989: 8 prema Mudde, 2000: 110). Što se tiče revizionizma i suradnje s fašističkim strujama, autor ističe kako se prosuđuje dobro i loše kroz perspektivu flamanskih interesa; bilo je „previše načina suradnje i otpora da bi se moglo govoriti o točno određenoj suradnji i otporu“ (Mudde, 2000: 114). Ovakva relativizacija poslužila je pokušajima da se kolaboracionisti amnestiraju pod izlikom rada u korist nacionalnih interesa.

Stranka je kasnije optužena za kršenje zakona protiv rasizma, a 2004. godine takva je odluka donesena na sudu čime je njezino djelovanje zapravo zabranjeno. Nakon toga stranka se iznutra promijenila, izbacila ekstremnije stavove, preimenovala u Vlaams Belang kao flamanska nacionalistička stranka. Vlaams Belang i dalje „zahtijeva amnestiju za suradnike s nacistima u ratu, zagovara vraćanje „ukradenih“ posjeda Flandriji i uže veze s Nizozemskom“, ali nešto su blaži stavovi o imigraciji i ksenofobiji (Erk, 2005: 495). Umjesto prisilne repatrijacije, sada se traži „repatrijacija za one koji se protive europskim vrijednostima poput jednakosti muškaraca i žena, odvojenosti Crkve i države i slobode izražavanja“ (Vlaams Belang, 2004 prema Erk, 2005: 495). Stranka se također ne libi prikazivati kao žrtva koju napadaju jer ima hrabrosti kritizirati vladajuće stranke zbog korupcije, oni koji su iskreni u svojim namjerama za razliku od onih na vlasti (Erk, 2005: 497). Budući da stranka nije mogla postojati i djelovati u svojim ekstremnim i rasističkim načinima bez kršenja zakona, trebala se podvrgnuti značajnim promjenama iznutra, ali opet ne toliko da ne izgubi svoje sljedbenike. Vođe stranke su odlučile zadržati središnje vrijednosti Vlaams Bloka poput zagovaranja neovisne Flamanske države i fokusa na flamansku zajednicu naspram belgijske države, ali u manjem intenzitetu od programa 90-ih godina. Stavovi o imigraciji postali su manje ksenofobni; umjesto obraćanja svim imigrantima, zahtijevali su jače kontrole, strože kazne za one koji se ne uspiju integrirati u flamansko društvo, to jest koji se na neki način odbijaju pokoriti europskim vrijednostima i koji bi na bilo koji način ugrožavali kulturnu zajednicu Belgije, to jest Flandrije.

3.3 Ujedinjeno Kraljevstvo

3.3.1 British National Party, UK Independence Party

Radikalna se desnica nakon rata u Ujedinjenom Kraljevstvu uglavnom povezivala s desnom koalicijom National Front. Identificirane su tri struje unutar grupacije: „neonacisti i fašisti, populist i ultra-konzervativci“ (Kosmin i Grizzard, 1974 prema Goodwin i Dennison, 2018: 741). „Socijalni autoritarizam, ekonomski protekcionizam, protivljenje britanskom sudjelovanju u međunarodnim organizacijama, jačanje veza s „*White Commonwealth*“ i prisilna repatrijacija ne-bijelih imigranata bile su neke od politika organizacije, a u svojoj srži također je zagovarala i antisemitizam i neprijateljstvo prema drugim rasama iako je to često poricala“ (Husbands, 1988: 71-72 prema Goodwin i Dennison, 2018: 742). Tenzije su rasle između dvije frakcije, populista i pristaša Tyndalla (koji su bili optuženi za poticanje neonacističkih ideja) i pratile ih do raspada same stranke iako su kao zajedničke ideje dijelili biološki rasizam, bijeli supremacizam čak i antidemokratske stavove to jest zbacivanje parlamentarnog poretka (Fielding, 1981 prema Goodwin i Dennison, 2018: 742). British National Party je osnovao John Tyndall 1982. godine i stranka je unatoč nekim pokušajima udaljavanja od fašizma ipak postala stranka s neonacistima među članovima. Autor definira i antiimigrantsku retoriku tadašnje premijerke Margaret Thatcher, uz unutarnja previranja, kao jedan od razloga za slab uspjeh radikalne desnice na izborima tijekom 80-ih godina (Kaufmann, 2013 prema Goodwin i Dennison, 2018: 743).

No, uslijedio je zaokret i tijekom posljednjih godina 20. stoljeća razina imigracija u europske zemlje se povećala. Migracije su postale glavni demografski utjecaj, a porast u imigracijama označen je kao „najznačajnija društvena promjena u Britaniji posljednjih godina“ (Carvel, 2001). Uslijed takvih velikih promjena u društvenoj strukturi, na pragu novog milenija British National Party je, ovoga puta pod vodstvom Nicka Griffina, počela mijenjati svoje djelovanje tj. ideološku srž. Naime, stranka je preuzela (zadržavši pritom rasni nacionalizam kao glavnu ideju vodilju) sve popularniji stav među radikalnom europskom desnicom o nekompatibilnosti rasnih grupa više nego o nejednakosti; pokušala se riješiti govora o zbacivanju demokratskog poretka, a antisemitizam je zamijenjen islamofobijom (Goodwin i Dennison, 2018: 744). Kako je problem imigracija postajao središnjim problemom za stranku, tako se ona okrenula i sukobu kršćanstva i islama u Europi. Identificiravši Islam kao problem i prijetnju domicilnoj naciji, stranke desnice pozivale su se i na zaštitu povijesti, kulture i vrijednosti koje proizlaze iz kršćanskih učenja i religije, a ni BNP nije bila iznimka. Neke stranke su se slagale sa stavom

pape Benedikta XVI. da je potrebna „rekristijanizacija Europe“ i povratak kršćanskim korijenima (Zúquete, 2008: 325-326).

Stranka je 2005. godine objavila svoj program pod nazivom „*Rebuilding British Democracy*“ i u uvodu definirala neke od ključnih izazova s kojim se nosi britansko društvo toga doba; sloboda, sigurnost, identitet i demokracija. Stranka je pod novim vodstvom Griffina trebala reformirati retoriku i zbaciti staro fašističko ruho što bi se postiglo skretanjem pažnje na represivnu državu, zagovaranjem obrane slobode govora, odgovornim naoružavanjem stanovništva (Copsey, 2007: 73-74). Već se u prvim odjeljcima programa daje naslutiti populistička retorika; smatraju da se važne odluke koje se tiču britanskoga naroda donose u Bruxellesu i Strasbourgu, a nacionalni ih parlamenti nemaju izbora nego provoditi, lobisti, velike korporacije i interesne skupine igraju veliku ulogu u procesu odlučivanja dok oni izabrani da rade u interesu britanske većine rijetko dobivaju priliku sudjelovati u donošenju odluka (BNP, 2005: 3). Onaj tko najviše „plaća“ za demokraciju punu mana i proces odlučivanja u kojem su političke elite preuzele sve funkcije upravo je običan čovjek koji je postao plijenom interesa različitih skupina koje ga žele iskoristiti. Kako tvrde, obraćaju se „prosječnom čovjeku, poreznom obvezniku, umirovljeniku, đacima i radnicima“ koji trpe loše odluke vladajućih i poraznu birokraciju, a multikulturalizam vide kao socijalni eksperiment u raspadu koji ne može opstati (BNP, 2005: 3).

Dio posvećen Europskoj Uniji odnosi se primarno na iznošenje kritika ideji europske integracije i što je još važnije, poziv na „povlačenje iz Unije kao kamen temeljac obnove britanske demokracije i bez čega se ništa ne može postići“ (BNP, 2005: 5). Europska Unija predstavlja opreku s nacionalnim slobodama i demokracijom, oni koji su izabrani da u ime naroda predstavljaju njihove želje i nacionalne interese to ne mogu činiti zbog europskih pravila, normi, birokracije, a tvrdnje o tome kako je potrebno ostati radi prosperiteta smatraju mitom, što pokušavaju dokazati na temelju država koje su ekonomski uspješne, ali nisu dijelom Europske Unije poput Norveške i Švicarske (BNP, 2005: 5). Posebnu prijetnju Zapadnoj Europi čini ekspanzija na Bugarsku, Rumunjsku i eventualno Tursku u čemu vide, pomalo dramatično, kraj europske povezanosti s kršćanstvom i sekularne demokratske vladavine zbog doseljavanja više milijuna Roma i Muslimana (BNP, 2005: 6).

Što se pak demokracije tiče, političke elite su te koje pokušavaju oduzeti „teško stečeno pravo na slobodu“, slobodu govora (BNP, 2005: 7). Rječnik obiluje vokabularom poput „totalitarna država“, „progon BNP-a kao stranke“, „represivna država“, „terorizam“ (BNP, 2005) čime se stvara privid neminovne prijetnje kako političkih elita koji rade protiv britanskih interesa, tako

i birokrata iz Bruxellesa i imigranata. Za program koji u sebi sadrži poseban dio koji se odnosi na imigraciju, problem masovne imigracije uključen je i u dio o demokraciji što se možda najbolje vidi i iz tvrdnje o ukidanju štetnih „zakona koji se tiču religije i rase, a koji skoro nikad nisu provedeni nad strancima koji napadaju rasne i religiozne autohtone grupe u Britaniji“ (BNP, 2005: 8).

Već uvodna rečenica u tom odjeljku otvoreno pokazuje negativne emocije prema imigraciji. Doseljenje za ovu stranku znači egzistencijalnu prijetnju Britaniji (BNP, 2005: 13). Stranka iznosi zabrinutosti da će domicilno britansko stanovništvo postati manjina u idućih šezdeset godina, izgubiti svoj identitet i kulturu i da bi spriječila tu tvrdnju od realiziranja, predlažu zaustavljanje imigracije, deportaciju ilegalnih imigranata, kriminalaca koji ulaze u zemlju i općenito zaustavljanje „pozitivne diskriminacije zbog koje su bijeli Britanci građani drugog reda“ (BNP, 2005: 14). Dakako, smatraju se jedinom strankom koja čini sve u njihovoj moći kako bi podizala svijest o ovom problemu, za razliku od ostalih koje puno obećavaju, ali ne poduzimaju konkretne mjere, jer kako i sami kažu, „prvi je korak zatvoriti vrata“ (BNP, 2005: 15).

U sljedećem odjeljku posebno je zanimljiva teza o „kulturalnom ratu protiv Britanaca postojećeg režima, motiviranog željom za kreacijom nove etničke baze kako bi se zamijenila radnička klasa koju su napustili u zbog entuzijazma globalizacije, opravdavajući to kvazi-marksističkom ideologijom jednakosti svih kultura“ (BNP, 2005: 17). Otvoreno se protive ideji jednakosti, smatrajući to liberalnim, marksističkim apsurdom, izmišljenim konceptom koji nije vrijedan pažnje. No, naglašava se kako nijedna etnička grupa nije superiorna ili inferiorna, samo se prepoznaju određene razlike (sa znanstvenog stajališta) između različitih grupa (BNP, 2005: 17).

Koncept se obrane demokracije usko veže uz dominantne etničke i kulturalne skupine, domicilnog stanovništva koje obitava na otoku (u prvom redu Englezi, Škoti, Irci, Velšani), ili došljaci europskog porijekla koji su se već integrirali u potpunosti (BNP, 2005: 17). Znanstveno se pokušava racionalizirati nemogućnost obitavanja više etničkih skupina na nekom zajedničkom teritoriju. Neprirodan, egalitarni argument o jednakosti ili utopijskom suživotu različitih kulturnih i etničkih skupina kriv je za nesreće kroz povijest, protivi se prirodi i nije održiv. Uostalom, „rasizam nije posljedica „lažne svijesti“, ekonomije, imperijalizma ili produkt zlih agitatora, on je dio ljudske prirode“ (BNP, 2005: 18). Poruka je jasna, multikulturalizam je neuspjao projekt, dapače, „prirodan otpor autohtonog stanovništva prema dolasku velikog broja došljaka na njihov teritorij (...) se treba prestati demonizirati kao

„rasizam“ i razumjeti kao prirodan i hvalevrijedan mehanizam preživljavanja“ (BNP, 2005: 19). Za njih je važno da autohtono stanovništvo zadrži svoje pravo na obranu svoje kulture, jezika od najezde doseljenika sa skrivenom agendom. Valja napomenuti kako je „genocid kroz integraciju“ prijetnja u cijelom svijetu (BNP, 2005: 20). Zato BNP sebe smatra jedinom strankom koja se usudi govoriti protiv „islamifikacije Britanije“ i opasnosti za njezinu demokraciju (BNP, 2005: 51).

Copsey u finalnim razmišljanjima navodi kako se BNP nije uspio u potpunosti udaljiti od fašističkog naslijeđa iako je uspio skinuti većinu negativnih konotacija koje dolaze s tim pojmom. Ipak u svojoj srži sadrži „revolucionarnu viziju: dugoročni cilj je post-liberalna, obnovljena nacionalna zajednica (Copsey, 2007: 79). Što je još važnije, primjer također pokazuje u kojoj je mjeri zapravo fašizam kao ideologija sposoban preživjeti i prilagoditi se određenom vremenu i okolnostima (Copsey, 2007: 80).

Slabljenje ekstremne BNP nakon izbora 2010. godine otvorilo je put radikalnoj stranci UK Independence Party (UKIP). Osnovana je 1993. godine s ciljem poticanja izlaska Britanije iz Europske Unije. 1999. godine osvojila je sedam posto glasova i tri mjesta, što se kasnije penje na šesnaest posto i dvanaest mjesta 2004. godine (Goodwin i Dennison, 2018: 748). Dvije godine kasnije Nigel Farage vodi stranku i okreće se socijalnom konzervativizmu i *laissez-faire* gospodarstvu, ali privlači konzervativce i distancira se od ekstremnog BNP-a (Goodwin i Dennison, 2018: 749). Na izborima za Europski parlament stranka je dobila 4,3 milijuna glasova, 26,6 posto glasova što je najbolji rezultat koji je ostvarila na tim izborima (Ford i Goodwin, 2014: 277). Tri motiva su izdvojena u literaturi koji bi pojasnili zašto je došlo do porasta potpore UKIP-u: glavni motiv stranke njezin je snažan euroskepticizam, glasno protivljenje imigracijama te nezadovoljstvo vladajućim strankama i njihovim načinom nošenja s krizom i imigracijama (Ford i Goodwin, 2014 prema Ford i Goodwin, 2014: 277-278). Ovi autori nadalje ističu dva aspekta od posebne važnosti: duboke ekonomske i socijalne promjene ostavile su traga na „zapostavljenima“; radnici, bijelci, stariji koji nemaju dovoljno razvijene vještine u sve modernijem društvu, dok se drugi aspekt odnosi na promjenu u vrijednostima, u pogledu rase, imigracija, etničke raznolikosti itd. (Ford i Goodwin, 2014: 278-279). Drugim riječima, svijet se u međuvremenu rapidno mijenja i određene vrijednosti i pogledi na društvene strukture koje su nekad dominirale sada se preispituju od nekih novih generacija što čini zapostavljenu radničku klasu sve malobrojnijom, a time i nezadovoljnijom.

Srž ideologije ove stranke se uglavnom vrti oko euroskepticizma i antiimigracijske retorike. Kao glavnu zadaću drže da je prijeko potreban izlazak Britanije iz „velikog političkog projekta koji je Europska Unija, projekt o stvaranju Sjedinjenih Europskih Država“ (UKIP, 2014). Europska Unija je viđena kao velika birokratska organizacija s velikom kontrolom i moći odlučivanja o bitnim pitanjima poput imigracija, zakona i reda itd. i stoga je jedini način da se vrati kontrola napuštanje te zajednice (UKIP, 2014). Ističu brojne probleme s kojima se Britanija suočava zbog sudjelovanja poput masovnog ulaska radnika iz ostalih dijelova Europe (Rumunjska, Bugarska u prvom redu) što je uzrok nezaposlenosti i niskim plaćama i pritiscima na zdravstveni sustav i okoliš (UKIP, 2014). Kao jedina stranka koja ukazuje na ove probleme i koja je iskrena prema britanskom narodu, predlažu izlazak iz EU kao jedino rješenje koje se nameće; na taj način bi se kontroliralo useljavanje u Ujedinjeno Kraljevstvo, smanjila štetna regulacija EU koja sprječava britanske kompanije u poslovanju, uštedio novac poreznih obveznika i pregovaralo iz snažnije pozicije u korist britanskog interesa (UKIP, 2014). Biračko tijelo UKIP-a gotovo se u potpunosti odnosilo na one koji imigraciju doživljavaju kao negativnu, što uistinu znači da je antiimigracijska politika ključna za njihovu ideologiju (Ford i Goodwin, 2014 prema Goodwin i Dennison, 2015: 177).

Mješavina antiimigracijske retorike, povezivanje iste s Europskom Unijom i brojim unutarnjim problemima koje slabe britansku poziciju i populističkog upiranja prsta u političke vođe i birokrate u Bruxellesu, omogućila je stranci uzlet kakav je doživjela u godinama poslije 2010.

Kako se stranku ne bi dovodilo u istu rečenicu s pojmovima poput fašizam, neofašizam, rasizam, nativizam fokus je stavljan upravo na podizanje svijesti o problemima masovnog dolaska radnika siromašnijih zemalja EU u kombinaciji s vladajućim elitama koje svojim djelovanjem to onda i omogućuju. „U imigracijama se ne radi o rasi, radi se o prostoru. Imigranti nisu problem; trenutni imigracijski sustav je taj koji je slomljen“ (UKIP, 2015:11). Što se tiče referenduma 2016. godine, „(...) glas na referendumu bio je odraz dugoročnog euroskepticizma više nego poziv upomoć „gubitnika globalizacije“ (Evans, Carl i Dennison, 2017 prema Goodwin i Dennison, 2018: 763). UKIP je uspio požeći nagrade referendumom nakon godina antiimigracijske retorike i žestokih stavova protiv bivanja dijelom Europske Unije.

UK Independence Party je dakle, stranka koja u svojoj ideologiji primarno sadrži elemente euroskepticizma i pitanja odlaska Britanije iz EU, a tek onda i populizma i ksenofobije. Za razliku od ostalih velikih stranki radikalne desnice u Europi, UKIP u središte diskursa ne stavlja pitanja identiteta i kulture, nativističke ideje ili teze o nekompatibilnosti civilizacija što dodatno

može otežati misiju za točnim definiranjem i smještanjem ove stranke u europsku radikalnu obitelj, posebice nakon dolaska Nigela Faragea na čelo stranke koji ju je reformirao i odbacio određene stavke iz prijašnjeg vodstva. Etnička dimenzija nacionalnog identiteta nije zagovarana, on je shvaćan primarno kroz ekonomsku perspektivu i nužnost Brexita, a kulturni identitet u kontekstu imigracija služio je za potrebe opravdavanja euroskeptičnih pogleda (Goodwin i Dennison, 2018: 752 - 753). Shvaćanje nacije i identiteta kod drugih stranaka radikalne desnice uglavnom se provlačilo kroz etničku dimenziju, migrantsku invaziju i ponekad kroz teoriju „velike zamjene“, dok je za ideologiju UKIP-a problem imigracija služio kao referentna točka koja se koristila u svrhu prokazivanja štetnosti članstva u Europskoj Uniji, ekonomskom iskorištavanju, zatiranju osnovnih sloboda (slobode govora) i naglašavanju nužnosti da ju se što prije napusti.

3.4 Francuska

3.4.1 Les Identitaires, Rassemblement National

Kao jednu od najvažnijih grupa ekstremne desnice u Europi valja navesti francuski Bloc Identitaire, to jest sadašnji Les Identitaires, grupu nastalu 2003. godine koja predstavlja Nouvelle Droite ili Novu Desnicu, promovira ideje obrane europske civilizacije i kulture od masovnih imigracija, ponajprije Islama. Svoje ideje, između ostaloga izlažu u vlastitom mediju Novopress, a imaju i organizaciju za mlade pod nazivom Génération Identitaire, također vrlo poznatu. Njihova se vizija identiteta sastoji u, što je vrlo slično *völkisch* shvaćanju, „temelju narodne i usmene tradicije (jezik također), običaja, zajedničke povijesti“; „identitet nekog naroda jest ono što ga čini nezamjenjivim i neusporedivim, on je ono što ljude čini sličnima (a time se oni prema neporecivim prirodnim zakonima okupljaju), ali i različitima, ono što razlikuje jedan narod od drugog“ (les-identitaires.com, 2021). Pokret smatra same sebe prvima koji će se oduprijeti nametanju tuđe kulture, običaja i načina života. Identificiraju „ološ, sve one koji donose štetu njihovoj kulturi, plimni val masovnog useljavanja, nemoguć zajednički život“ (generationidentitaire.org, 2021b) kao prijetnje vlastitom identitetu, vlastitoj egzistenciji. Potrebno je grčevito braniti svoje ljude, svoju kulturu, svoju civilizaciju od drugoga i drugačijeg. Kao da žele reći: „Kada nas već naša vlada i mainstream stranke ne mogu ili ne žele zaštititi mi ćemo to učiniti“. Obrana podrazumijeva da postoji masovna prijetnja koja će pokrenuti nestajanje europske civilizacije. Prevladava strah za opstanak europske kulture,

bojazan za jedinstvenost identiteta, posebnost koja obavlja europsku tj. francusku kulturu, jezik, običaje, teritorij.

Također postoji i ideja o „zamjeni”; ako čovjek izgubi, ne prenosi ili mu se oduzme identitet, naslijeđe, vrijednosti „neizbježno će ga zamijeniti drugi ljudi, druge kulture, drugi identiteti” (les-identitaires.com, 2021). Svoje „ja” žele zaštititi naspram „drugoga” koji se ne uklapa u njihovu viziju svijeta, onaj drugačiji koji nema što tu tražiti među onima koji dijele zajedničku kulturu, jezik, običaje, povijest. Smatraju obveznim ostvariti svoju palingenetičku misiju, ispunjenu željom za stvaranjem ne samo društvene revolucije već i one duhovne; misiju koja podrazumijeva „kulturnu i duhovnu renesansu Europe”, „prekidanje letargije, poticanje volje za obranom i afirmacijom našeg identiteta” (les-identitaires.com, 2021). Osim zaustavljanja imigracija, ideje se šire i na zagovaranje „velikog povratka”, protuteže „velikoj zamjeni” koja će se neminovno dogoditi ako se ništa ne poduzme, zato je za njih apsolutno nužna remigracija (franc. *la remigration*)– proces povratka većine u zemlje izvan Europe, iz kojih su potekli (generationidentitaire.org, 2021b).

Neyrat smatra da je pojam nacije zamijenio pojam identiteta, njegovo je shvaćanje identiteta, između ostalog, dvojako: „praznina, opća kategorija koja se može ispuniti značenjem (domovina, Francuska etc.)” i kao „posebnost koju subjekt želi učiniti imunom na sve izvana što može naštetiti njemu samome” (Neyrat, 2014: 27). Dakle, zaključuje, „identitet u ovom diskursu je paradoksalna opća kategorija blizine”, nešto što se „prenosi s jednog pojedinca imunog od ostalih zbog promicanja identiteta”, nešto što je „greška, to jest, višak drugoga i njegovog identiteta” (Neyrat, 2014: 27).

Korištenje vokabulara o ratu, bitkama, borbama ukazuje na glorificiranje nasilja, potrebu za očuvanjem vlastitog identiteta po svaku cijenu od onog koji se ne uklapa u organsko shvaćanje europske zajednice. Na svojoj stranici navode: „Naš ideal je ponovno osvajanje i to ćemo provesti do kraja” (generationidentitaire.org, 2021a). Jedno od načela koje se ističe tiče se zajedništva koje daje osjećaj pripadnosti obespravljenom, ugroženom, ali i poniznom i ustrajnom ratniku, mogućnost da se bori za svoja uvjerenja i osjećaj sigurnosti u grupi istomišljenika; „Uvijek možete računati na svoj klan, ali on mora moći uvijek računati i na vas” (generationidentitaire.org, 2021c). Važna je ta dualistička podjela na „nas” i „njih”, ispravne, naše vrijednosti i one strane, nepoznate, a time i nedobrodošle. U svrhu zaštite od prisilnog multikulturalizma i uništenja većinske domicilne (europske) kulture u korist one druge, arapske odnosno islamske, šire svoj utjecaj na druge europske zemlje.

Karakterizirajući muslimanske imigrante kao one koji invazijom pokušavaju erodirati europsku kulturu i identitet do mjere uništenja, predstavljaju sebe kao jedine koji žele tome stati na kraj i koji se bore za očuvanje europskih vrijednosti od zaborava. Kako bi to postigli na razini Europe, a ne samo na onoj nacionalnoj i regionalnoj, ulaze u transnacionalni savez sa sličnim organizacijama u drugim europskim državama (Nissen, 2020). Referiranjem na povijesne bitke diljem Europe želi se učvrstiti osjećaj zajedništva i zajedničkog cilja na području Europe; bitka kod Poitiersa, spartanski vojnici koji se herojski drže naspram neprijatelja s Istoka, pobjede nad muslimanima na Iberskom poluotoku – imaju za cilj prikazati borbu (i trijumf) protiv islama kao dio europske povijesti (Nissen, 2020). Napokon, cilj ovakvih organizacija vrlo se dobro može opisati rečenicom: „*Chacun chez soi!*” ili „Svatko u svome domu” (generationidentitaire.org, 2021d).

Djelovanje ekstremne organizacije Génération Identitaire zabranjeno je u svibnju 2021. godine zbog opasnosti za javnu sigurnost i red (actu.fr, 2021). U lipnju iste godine pisalo se o povratku GI u novom ruhu i pod novim imenom – ASLA – nova organizacija koju tek treba istražiti (Duranel, 2021).

Najstarija i najpoznatija radikalna desna stranka u Francuskoj je naravno Rassemblement National (nekadašnji Front National), nastala 1972. godine, a jedno od dobro poznatih imena utemeljitelja je ono Jean-Marie Le Pena. Francuski je slučaj od izuzetne važnosti jer je utabao put ostalim europskim strankama i pružio im ideološki kostur na kojega će se kasnije mnoge od njih oslanjati. S obzirom na svoju dugu i burnu povijest, RN je možda i najbolji primjer u kojoj je mjeri neka stranka sposobna i voljna mijenjati svoje ruho u skladu s vremenom kako bi opstala u modernom dobu i preživjela izazove u suvremenoj političkoj areni.

Identificirane su tri važne komponente u razvoju radikalne i ekstremne desnice tijekom povijesti; „tradicionalizam (katolička desnica u obrani monarhije i *ancien régime* nasuprot republikanizmu i liberalizmu), zatim nacionalizam (od lijevog do desnog na ideološkom spektru, postao je anti parlamentaran, antisemitski, nasilni i na kraju inspirirao pokret *bulanžizam*¹ (Hutton, 1976 prema Mayer, 2018: 616)) i antisemitizam (afera Dreyfus u kojoj je

¹ *Bulanžizam* označava autoritaran, nacionalistički i proturepublikanski pokret nazvan prema generalu Boulangeru koji je okupio veliki broj nezadovoljnika režimom. Bulanžizam je predstavljao ozbiljnu krizu Treće Republike budući da se zagovarao revanšizam prema Njemačkoj i povratak monarhiji nasuprot republike.

lažno optužen židovski službenik za izdaju)“ (Mayer, 2018: 615 - 616). Pojavila se i Action Française Charlesa Maurrasa i vođena „integralnim nacionalizmom“ borila se protiv neprijatelja (Židovi, protestanti, stranci etc.) (Davies, 2002 prema Mayer, 2018: 616), a za vrijeme Drugog svjetskog rata podržavala je Pétaina i nacionalnu revoluciju (Mayer, 2018: 616). Talijanska neofašistička Movimento Sociale Italiano nadahnula je aktiviste iz nacionalističke revolucionarne Ordre Nouveau prema stvaranju Front National koja bi obuhvaćala ekstremnu desnicu i koja bi iznjedrila kandidate za parlamentarne izbore (Mayer, 2018: 617). 1972. godine stvorena je tako Front National pour l'Unité Française koja je okupljala nostalgičare za višijevskim režimom, *poujadiste*² i neofašiste pod vodstvom Jean-Marie Le Pena (Mayer, 2018: 617). Iako na početku nije imala uspjeha i nizala je poraze, osamdesetih godina situacija se počela mijenjati kada su 1986. osvojili 9,7 posto glasova, onda u idućih deset godina broj je porastao na oko 15 posto da bi 2002. prošao u drugi krug predsjedničkih izbora s Jospinom (Mayer, 2018: 619).

Marine Le Pen se posvetila strategiji „de-demonizacije“, obećavši normalizirati stranku, učiniti ju pristupačnijom tako što će se riješiti antisemitizma koji je sprječavao njezin veći uspjeh (Mayer, 2018: 624). To ju je naravno udaljilo od ideja njezinog oca koji je prijašnjih godina otvoreno relativizirao nacističke zločine i njegovao antisemitski diskurs pa je nakon rivalstva s vlastitom kćeri za vodstvo i budućnost stranke ipak bivao izbačenim 2015. godine (Mayer, 2018: 624 – 625). Marine se dalje u potpunosti okrenula reformiranju imidža stranke i popravljanju zloglasnog ugleda stvaranog prethodnih godina. Označila je radikalni Islam kao glavnog neprijatelja demokraciji i republikanskim vrijednostima predstavljajući ga kao nekompatibilnog s pravima žena, Židova itd. (Mayer, 2018: 625). Uspjeh stranke nakon promjene u stranci donio je do tada neviđen uspjeh na izborima: od deset posto na predsjedničkim izborima 2007. godine (Ministère de l'Interieur , 2007) do dvadeset i jedan posto i drugog kruga na istim izborima deset godina kasnije (Ministère de l'Interieur , 2017). No, strategija nije do kraja uspješna u odricanju konotacija s rasizmom i ksenofobijom budući da takav diskurs još prevladava u njihovoj ideologiji pa se na stranku, u medijima i javnosti, često povezuje s ekstremizmom (Mayer, 2018: 630).

² *Poujadisti*, (od Pierre Poujade, francuski konzervativni političar koji se 1950. godina usprotivio oporezivanju i velikim industrijama okupljajući tako u svom pokretu male obrtnike i seljake koji su se osjećali ugroženima) pojam također ima i negativno značenje populista s nazadnim stavovima spram ekonomskog razvitka.

Le Pen je vodio tadašnji FN unutar demokratskog poretka, poštujući demokratske institucije i ustav Pete republike, ali se nije slagao s liberalnim idejama, protivio se multikulturalizmu, jednakosti i pravima manjina. U duhu diskursa radikalne desnice u prvome planu bile su imigracije. U svome programu za predsjedničke izbore 2007. godine definira imigracije kao „korijen većine problema u kojima se nalazi Francuska“ (Le Pen, 2007) Kako bi se doskočilo prijetnji sve većeg broja useljenika, predlaže „politiku odvratanja“: socijalna pomoć i pomoć za obitelji bili bi rezervirani samo za Francuze i uspostavila bi se nacionalna preferencija za socijalne benefite (Le Pen, 2007). Zamišlja i reformu prava na nacionalnost, ukinulo bi se dvojno državljanstvo i automatsko dobivanje nacionalnosti, izlazak iz Schengena je izvjestan, a asimilacija se može (i treba) provesti „kroz povratak obiteljskih vrijednosti, obnovu istinskog nacionalnog učenja, (...) i ponovno učenje morala“ (Le Pen, 2007). Zagovara ponovno uvođenje smrtne kazne za najteže zločine kao i protjerivanje osuđenih stranih državljana, automatsko zatvaranje džamija povezanih s radikalnim Islamom (Le Pen, 2007). Iz programa se jasno vide antiimigrantski, antiliberalni i ksenofobni stavovi, posebice u dijelu o imigracijama i sigurnosnoj politici. Globalizacijski procesi i članstvo u Europskoj Uniji narušavaju vrijednosti Pete Republike. Doseljenici osim što i ekonomski iskorištavaju Francusku kroz socijalne pomoći i novčane kompenzacije, erodiraju njezine kulturne vrijednosti.

2012. godine Marine Le Pen se kandidirala za predsjedničke izbore i objavila program pod nazivom „Moj projekt, za Francusku i za Francuze“ gdje također prioritizira probleme imigracije, europske institucije, globalizacijskih procesa (Le Pen 2012a). Program je u mnogočemu sličan onom iz 2007. godine, s brojnim statistikama i podacima, ekonomskim izračunima. Koristeći vokabular poput geta, međuetnički sukobi, netrpeljivost u programu se te probleme izravno povezuje s masovnim useljavanjem - ono narušava nacionalni identitet i kako kažu, „komunitarizam je otrov protiv nacionalne kohezije“ (Le Pen, 2012a). Traže se iste mjere kao i prije, revizija Schengenskih ugovora, otežavanje procesa dobivanja nacionalnosti, deportacija ilegalnih imigranata no zanimljivo je istaknuti i „primjenu nacionalnog prioriteta“ kojima se želi potaknuti tvrtke da pri zapošljavanju prednost daju s francuskim državljanstvom (Le Pen, 2012a). Socijalne pomoći i obiteljska pomoć odnosit će se na one s francuskim državljanstvom ili članom obitelji iz te zemlje (Le Pen, 2012a).

Zagovara jaku državu kao odgovor na rastuću globalizaciju koja se pak ogleda u Europskoj Uniji; „Europska Unija zatim, trojanski konj ultraliberalne globalizacije (...)“ (Le Pen, 2012a). Program postavlja Francusku kao žrtvu politika elita u Bruxellesu kako bi joj naštetile:

„Francuska je jedna od najkažnjenijih zemalja u EU“ ili „Francuska je kažnjena otvaranjem granica, Schengenskim sporazumima, s obzirom na demografiju i sustav socijalne zaštite“ (Le Pen, 2012a). Neki dijelovi programa odišu hitnošću „Svijet koji se priprema je u opasnosti od ratova velikih razmjera“ (Le Pen, 2012a). Stranka (ili Le Pen?) se postavlja u poziciju običnog čovjeka, stanovnika Francuske nezadovoljnog svojim položajem u sve globaliziranijem svijetu i ističe: „Francuzi su navikli na izdaju svojih predstavnika glede obveza koje su preuzeli tijekom izbora“, kao da govori u njihovo ime kada naglašava kako je jaz između naroda i njegovih predstavnika sve veći, kako elite krše povjerenje koje im je narod povjerio (Le Pen, 2012a).

U govoru 2012. godine u Lyonu i sama priznaje da je „kandidatkinja zaboravljenih, srednje i radničke klase koje se želi ušutkati i od kojih se očekuje obeshrabrenje (...) (Le Pen, 2012b: min. 0:17 – 0:27). Podjela na „nas i njih“ očituje se u postavljanju na stranu obespravljenog naroda koji biva žrtvom krađe od „zlih“ elita tj. banaka i financijskih institucija i to kao jedina kandidatkinja koja to čini (Le Pen, 2012b: min. 3:02 – 3:57). Identificira kao najranjivije „radnike, obitelji i starije“ i obećava riješiti poreznu nepravdu pravednijem porezom na dohodak (Le Pen, 2012b: min. 24:45 – 24:55). Le Pen atmosferom straha od krize, ekonomske propasti, kulturnog zaborava postavlja podršku FN-u kao jedino rješenje običnog čovjeka za sprječavanje štetnog utjecaja globalističkih struja. Nacionalan identitet, kohezija pa i sama kultura je u opasnosti od prijetnje masovnih imigracija, konkretno islamske vjeroispovijesti, od onog drugog, onog neprijatelja koji je došao narušavati ekonomsku situaciju radišnih i poštenih Francuza.

Nekadašnji Front National ili sadašnji Rassemblement National teško je smjestiti u egzaktne okvire radikalne ili ekstremne desnice. Dapače, ova francuska stranka možda je i jedan od najtežih primjera klasifikacije neke organizacije na ideološkom spektru između radikalne, ekstremne ili populističke desnice s često kompleksnim pojmovima poput fašizam, nativizam, populizam, nacionalizam, ksenofobija koji se nerijetko i isprepliću, posebice uzimajući u obzir činjenicu da se stranka mijenjala tijekom svoje duge povijesti. U vremenima kada je Jean-Marie vodio stranku bila je na ugledu kao antisemitska, nacionalistička pa čak i ekstremna iako on sam nije mnogo činio kako bi to spriječio. No, dolaskom njegove kćeri koja ga je u izvjesno vrijeme izbacila iz stranke i preuzela ulogu vođe, stranka je prošla kroz strategiju dedemonizacije kako bi se odbacili neki stari obrasci i prikazalo stranku u novom svjetlu. Za uspjehe na izborima, a potom i osvajanje vlasti bilo je potrebno očistiti stranku od poveznica s neofašizmom, rasizmom i ksenofobijom, razgraničiti s ambivalentnim stavovima o Drugom svjetskom ratu, jasno razlikovati ekstremizam i anti parlamentarno djelovanje od onog unutar

ustavnog poretka i uz sve to ipak zadržati interes birača i srž ideologije netaknutom. Diskurs je nakon de-demonizacije i dalje sadržavao glavne crte ideologije: antiimigracijsku politiku, populističku retoriku i mentalitet podjele na „dobro i loše“, „nas i njih“, „pošten narod i koruptivne elite“, ali ovoga puta je stranka lišena negativnih poveznica i svježe obnovljena polučila puno bolji rezultat na demokratskim izborima.

4. ZAKLJUČAK

Rad koji zahtijeva pažljivo ophođenje pri objašnjavanju pojmova, koncepata i pojava, mnogo pretraživanja postojećih teorija, istraživanja i analize velike količine podataka neće biti bez pogrešaka, problema i nedostataka. Odgovor na istraživačko pitanje bi trebao biti obuhvatniji, uz provedbu analize na slučajevima nekoliko radikalnih i desnih europskih stranaka ili organizacija. Nedostaje studija slučajeva još većeg broja stranaka i u drugim zemljama Europe, primjerice na sjeveru ili istoku; na taj bi se način prikupilo puno više relevantnih informacija koje bi poslužile u daljnjoj analizi. Na temelju raščlambe njihove ideologije, diskursa, političkih zahtjeva pokušava se odgovoriti na koji to način takve stranke rehabilitiraju fašističku misao. Radu nakon definiranja glavnih pojmova možda nedostaje sistematičnosti i dosljednosti zbog ograničenosti na manji broj stranaka kako bi se zaista što kvalitetnije i detaljnije odgovorilo na pitanje. Iako istraživanja u ovom području i na ovu tematiku ne nedostaje, ipak bi se suvisliji i smisleniji odgovor dao kad bi se moglo proširiti „uzorak“ pretraženih znanstvenih radova, sama praznina mogla bi se bolje popuniti relevantnim podacima. Uz opširniji pristup postojećoj literaturi na ovu temu stvorila bi se potpuna slika o utjecaju fašizma na sadašnju krajnju desnicu, vjerojatno bi se prepoznali uzorci djelovanja i zajedničke točke, možda bi se i razumjelo na koji način i u kojoj je mjeri napad na trenutni liberalni poredak zaista štetan. Nakon što su razni autori već postavili brojna pitanja o prikrivenosti i prilagodljivosti fašističkih ideja i njezinih izleta u krajnje desni diskurs, analiziranje ideologije uglavnom se zadržalo na pregledu zahtjeva pojedinih stranaka bez nekog previše evidentnog dovođenja u odnos s fašizmom. Ovaj bi rad mogao poslužiti barem kao poticaj dodatnom istraživanju povezanosti ova dva fenomena, doprinijeti daljnjem produbljivanju znanja kroz pregled najvažnijih fenomena i slučajeva, načinu na koji koriste prošlost kako bi nametnule svoju viziju budućnosti, onu koja često zagovara nagrivanje temeljnih liberalnih stavova isključivanje onih koji se ne uklapaju u takvu sliku svijeta.

POPIS LITERATURE

- Abascal, Santiago (2018) *Discurso de Santiago Abascal en Vistalegre | #EspañaViva*. Pristupljeno 18. kolovoza 2021. https://www.youtube.com/watch?v=t_ClfZ5amIE
- Abascal, Santiago (2021) *El aplaudido discurso de Santiago Abascal en Ceuta*. Pristupljeno 18. kolovoza 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=QdVDi-4injA>
- actu.fr. (2021) *Lyon. La dissolution du groupuscule Génération Identitaire confirmée par le Conseil d'Etat*. Pristupljeno 18. kolovoza 2021 actu Lyon: https://actu.fr/auvergne-rhone-alpes/lyon_69123/lyon-la-dissolution-du-groupuscule-generation-identitaire-confirmee-par-le-conseil-d-etat_41563223.html
- Adorno, Theodor W. (2021) *Aspekti novog desnog radikalizma* TIM press d.o.o. Zagreb
- Albertazzi, Daniele i Mueller Sean (2013) *Populism and Liberal Democracy: Populists in Government in Austria, Italy, Poland and Switzerland*. U: Cas Mudde (ur.), *The Populist Radical Right: A Reader* (Vol. 48, pp. 508-527). New York : Routledge Taylor and Francis Group.
- Albertini, Dominique (2015) *Décryptage, Le «grand remplacement», totem extrême*, *Liberation* Pristupljeno 23. kolovoza 2021. https://www.liberation.fr/france/2015/10/13/le-grand-remplacement-totem-extreme_1403361/
- AfD (Alternative für Deutschland) (2016) *Manifesto for Germany: The political Programme of the Alternative for Germany* . Pristupljeno 18 lipnja 2021, https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/04/2017-04-12_afd-grundsatzprogramm-englisch_web.pdf
- Balibar, Étienne (1991) *Is There a 'Neo-Racism' ?* U: Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein (ur.) *Race, Nation, Class Ambiguous Identities* pp. (17-28) Verso, London and New York
- Bar-On, Tamir (2008) *Fascism to the Nouvelle Droite: The Dream of Pan-European Empire* . *Journal of Contemporary European Studies* , 16(3), 327-345.
- Bar-On, Tamir (2018) *The Radical Right and Nationalism* . In Jens Rydgren, *The Oxford Handbook of the Radical Right* (pp. 42-75) New York : Oxford University Press .
- Benoist, Alain de (2013) *On Identity* . Les Amis d'Alain de Benoist : Pristupljeno 18. lipnja 2021, https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/alaindebenoist/pdf/on_identity_2.pdf

- Benoist, Alain de (2014) *Alain de Benoist: Rješenje je federalna Europa, a ne povratak nacionalnim državama*. Pristupljeno 18. lipnja 2021, from Les Amis d'Alain de Benoist : https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/alaindebnoist/pdf/rjeenje_je_federalna_europa.pdf
- Betz, Hans-Georg (2018) *The Radical Right and Populism*. U: Jens Rydgren (ur), *The Oxford Handbook of the Radical Right* (pp. 138-165). New York : Oxford University Press .
- Blanuša Nebojša i Hristov, Todor (2020) *Psychoanalysis, critical theory and conspiracy theory* U: Michael Butter, Peter Knight (ur.) *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* pp. (67-80) Routledge Taylor and Francis Group, London and New York
- BMI (Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat (2015) *Brief summary 2015 Report on the Protection of the Constitution: Facts and Trends*. Pristupljeno 18 lipnja, 2021 https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/publikationen/2016/vsb-kurzfassung-engl-2015.pdf?__blob=publicationFile&v=1
- BMI (Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat (2016) *Brief summary 2016 Report on the Protection of the Constitution: Facts and Trends*. Pristupljeno 18 lipnja 2021, https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/publikationen/2017/vsb-kurzfassung-engl-2016.pdf?__blob=publicationFile&v=2
- BMI (Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat (2018) *Brief summary 2018 Report on the Protection of the Constitution: Facts and Trends* . Pristupljeno 18 lipnja 2021 https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/publikationen/2019/vsb-2018-en.pdf?__blob=publicationFile&v=2
- BMI (Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat (2014) *Brief summary 2014 Report on the Protection of the Constitution: Facts and Trends*. Pristupljeno 18 lipnja, 2021 https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/publikationen/2014/vsb_kurzfassung_engl_2014.pdf?__blob=publicationFile&v=1
- BMI (Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat) (2021) *Vereinsverbote*. [bmi.bund.de](https://www.bmi.bund.de). Pristupljeno 18 lipnja 2021 <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/sicherheit/extremismus/vereinsverbote/vereinsverbote-artikel.html#doc9391486bodyText1>
- BNP (British National Party) (2005) *Rebuilding British Democracy* . Pristupljeno 18 kolovoza 2021 British National Party General Election 2005 Manifesto : http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/BNP_uk_manifesto.pdf
- Camus, Jean-Yves (2007). *The European Extreme Right and Religious Extremism*. *Středoevropské politické studie, IX(4)*, 263-279.

- Carvel, John (2001) *Immigration rise main social trend of 1990s*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 theguardian.com: <https://www.theguardian.com/uk/2001/jan/25/race.world>
- Connolly, Kate (2021) *German intelligence agency to spy on far-right AfD party*. Pristupljeno 18 lipnja 2021 The Guardian : <https://www.theguardian.com/world/2021/mar/03/german-intelligence-agency-to-spy-on-far-right-afd-party>
- Copsey, Nigel (2007) Changing course or changing clothes? Reflections on the ideological evolution of the British National Party 1999–2006. *Patterns of Prejudice*, 41(1), 61-82.
- Duranel, Laurette (2021) *Génération Identitaire esquive sa dissolution en se reformant sous un nouveau nom*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021, actu Lyon : https://actu.fr/auvergne-rhone-alpes/lyon_69123/generation-identitaire-esquive-sa-dissolution-en-se-reformant-sous-un-nouveau-nom_42572910.html
- Erk, Jan (2005) From Vlaams Blok to Vlaams Belang: The Belgian Far-Right Renames Itself. *West European Politics* , 28(3), 493-502.
- Ferreira, Carles (2019) Vox como representante de la derecha radical en España: un estudio sobre su ideología. *Revista Española de Ciencia Política*, 51, 73-98.
- Finns Party (2019) European Union Policy https://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2019/05/EUpolitiikkaENG_2019.pdf Pristupljeno 29. kolovoza 2021.
- generationidentitaire.org. (2021a) *GÉNÉRATION IDENTITAIRE - LE MOUVEMENT*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 Generation Identitaire : <https://generationidentitaire.org/le-mouvement/>
- generationidentitaire.org. (2021b) *LA FOIRE AUX QUESTIONS*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 Generation Identitaire : <https://generationidentitaire.org/le-mouvement/la-foire-aux-questions/>
- generationidentitaire.org. (2021c) *NOS PRINCIPES*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 Generation Identitaire : <https://generationidentitaire.org/le-mouvement/nos-principes/>
- generationidentitaire.org. (2021d) *LE PACTE*. <https://generationidentitaire.org/pacte/> Pristupljeno 29. kolovoza 2021.
- Goodwin Matthew, James Dennison (2015) Immigration, Issue Ownership and the Rise of UKIP . *Britain Votes*, 168-187.
- Goodwin Matthew, James Dennison (2018) The Radical Right in the United Kingdom U: Jens Rydgren (ur), *The Oxford Handbook of the Radical Right* (pp. 739-769). New York
- Goodwin Matthew, Ford Robert (2014). Understanding UKIP: Identity, Social Change and the Left Behind. *The Political Quarterly*, 85(3) 277-284.

- Griffin, Roger (2000) Between metapolitics and apoliteia: the New Right's strategy for conserving fascist vision in the "interregnum". *Modern and Contemporary France*, 8(2), 35-53. Pristupljeno 18 lipnja 2021
https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/096394800113349?casa_token=XMRp cnKxmNIAAAAA:NKR1Mo0Q581fuVL2W3BZd4RVE2bFEWwc9gqkmUW5CKpd Fj-edtcitHr5dxsyIMTISFEXJkAFggoorGo
- Griffin, Roger (2003) From slime mould to rhizome: an introduction to the groupuscular right . *Patterns of Prejudice*, 37(1), 27-50.
- Griffin, Roger (2006) Interregnum ili konačnica? Radikalna desnica u postfašističko doba U: Michael Freeden, *Političke Ideologije* (pp. 167-189). Zagreb : Algoritam .
- Holsteyn van, J.M. Joop (2018) The Radical Right in Belgium and the Netherlands. U Jens Rydgren (ur.) *The Oxford Handbook of the Radical Right* (pp. 679-715). New York: Oxford University Press.
- Le Pen, Jean-Marie (2007) *Programme électoral de Jean-Marie Le Pen, président du Front national et candidat à l'élection présidentielle 2007, mars 2007*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 vie-publique.fr: <https://www.vie-publique.fr/discours/166209-programme-electoral-de-jean-marie-le-pen-president-du-front-national-et>
- Le Pen, Marine (2012a) *Programme de Mme Marine Le Pen, candidate du Front national à l'élection présidentielle de 2012, intitulé : "Mon projet, pour la France et les Français", le 14 janvier 2012*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 vie-publique.fr: <https://www.vie-publique.fr/discours/184668-programme-de-mme-marine-le-pen-candidate-du-front-national-lelection>
- Le Pen, Marine (2012b) *Meeting de Marine Le Pen à Lyon, 07/04/2012*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 <https://www.youtube.com/watch?v=6VDnslldwzo>
- les-identitaires.com (2011) *Foire Aux Questions*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 Les Identitaires : <https://www.les-identitaires.com/foire-aux-questions/>
- Mayer, Nonna (2018) The Radical Right in France U: Jens Rydgren (ur), *The Oxford Handbook of the Radical Right* (pp. 615 - 640). New York : Oxford University Press .
- Merkel, Wolfgang (2016) Kozmopolitizam protiv Komunitarizma: Novi Sukob u Europskim Demokracijama . *Političke perspektive : časopis za istraživanje politike*, 6(3), 73-86.
- Ministère de l'Interieur (2007) *Résultats de l'élection présidentielle 2007*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 interieur.gouv.fr: <https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les->

- resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2007/(path)/presidentielle_2007/FE.html
- Ministère de l'Interieur (2017) *Résultats de l'élection présidentielle 2017*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 interieur.gouv.fr : [https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2017/\(path\)/presidentielle-2017//FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2017/(path)/presidentielle-2017//FE.html)
- Monforte Jaen, Marta (2021) *Revisionismo histórico: las derechas intentan impedir los avances en memoria democrática*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 Publico.es: <https://www.publico.es/politica/pp-revisionismo-historico-derechas-impedir-avances-memoria-democratica.html>
- Mudde, Cas (1996) The war of words defining the extreme right party family . *West European Politics*, 19(2), 225-248.
- Mudde, Cas (2000) *The Ideology of the extreme right*. Manchester and New York : Manchester University Press .
- Mudde, Cas (2017) Introduction to the Populist Radical Right. U: Cas Mudde (ur), *The Populist Radical Right: A Reader* (pp. 1-11). New York: Routledge Taylor&Francis Group.
- Mudde, Cas (2004) The Populist Zeitgeist . *Government and Opposition Ltd*, 39(4), 541-563.
- Neyrat, Frederic (2014) UNE HÉGÉMONIE D'EXTRÊME DROITE - Étude sur le syndrome identitaire français. *Lignes* (45), 19-31.
- Nissen, Anita (2020) The Trans-European Mobilization of “Generation Identity”. U: Norocel O., Hellström A., Jørgensen M (ur.) *Nostalgia and Hope: Intersections between Politics of Culture, Welfare, and Migration in Europe*. (pp. 85-100). Springer, Cham.
- O'Leary, Elisabeth (2014) *Spanish ruling party rebels launch new conservative party*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 Reuters.com: <https://www.reuters.com/article/us-spain-politics-idUSBREA0F1HM20140116>
- Ortega Smith, Javier (2019) *Discurso completo de Javier Ortega Smith en Vistalegre Plus Ultra*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 <https://www.youtube.com/watch?v=nyHXhEQUKgE>
- Orwell, George (1945) *Notes on Nationalism*. Pristupljeno 18 lipnja 2021 from George Orwell's Library: https://orwell.ru/library/essays/nationalism/english/e_nat#fnm_1
- Rydgren, Jens (2018) The Radical Right: An Introduction . U: Jens Rydgren (ur), *The Oxford Handbook of the Radical Right* (pp. 22-40). New York : Oxford University Press.
- Salecl, Renata (2002) *Protiv Ravnodušnosti*. Zagreb: Arkzin & Što, kako i za koga.

- Sanchez-Cuenca, Ignacio (2018) *Vox y nacionalismo español*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021
 infoLibre :
https://www.infolibre.es/noticias/opinion/columnas/2018/12/05/vox_nacionalismo_espanol_89529_1023.html
- Sternhell, Zeev (2006) Fašizam. U: Michael Freeden (ur), *Političke ideologije* (pp. 135-167). Zagreb: Algoritam .
- Taguieff, Pierre-Andre (2017) *Osveta Nacionalizma: Neopopulisti i ksenofobi u napadu na Europu*. Zagreb: TIM press.
- UKIP (UK Independence Party) (2014) *Create an Earthquake* . Pristupljeno 18 kolovoza 2021
 UKIP Manifesto 2014 : <http://www.manifesto.com/wp-content/uploads/2015/09/UKIP-2014-EuroManifesto.pdf>
- UKIP (UK Independence Party) (2015) *Believe in Britain* . Pristupljeno 18 kolovoza 2021
 UKIP Manifesto 2015: http://www.manifesto.com/wp-content/uploads/2015/08/small_UKIPManifesto2015.compressed.pdf
- Vasilopoulou, Sophia (2018) The Radical Right and Euroskepticism . U: Jens Rydgren (ur), *The Oxford Handbook of The Radical Right* (pp. 188-215). New York : Oxford University Press.
- verfassungsschutz.de. (2021) *Verbotsmaßnahmen*. Pristupljeno 18 lipnja 2021
https://www.verfassungsschutz.de/DE/themen/rechtsextremismus/verbotsmassnahmen/verbotsmassnahmen_node.html#doc714138bodyText1
- Vox (2014) *Vox Manifiesto Fundacional* Pristupljeno 18 kolovoza 2021:
https://www.voxespana.es/biblioteca/espana/nosotros/gal_a45b90181103095110.pdf
- Vox (2018) *100 medidas para la España viva*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021
https://www.voxespana.es/biblioteca/espana/2018m/gal_c2d72e181103013447.pdf
- Vox (2019a) *Programa electoral para las elecciones autonómicas de 2019*. Pristupljeno 18 kolovoza 2021 <https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/05/Programa-Autono%CC%81micas-2019.pdf>
- Vox (2019b). *Programa electoral para las elecciones europeas de 2019* . Pristupljeno 18 kolovoza 2021 https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/05/Programa-Europeas-2019_web.pdf
- Wilders, Geert (2011) *The Failure of Multiculturalism and How to Turn the Tide* . Pristupljeno 18 lipnja 2021 Frontpage Mag: <https://archives.frontpagemag.com/fpm/failure-multiculturalism-and-how-turn-tide-geert-wilders/>

- Wilders, Geert (2013) Geert Wilders on bringing down EU [bbc.com](https://www.bbc.com/news/av/world-europe-25356773)
<https://www.bbc.com/news/av/world-europe-25356773> Pristupljeno 29. kolovoza 2021.
- Wilders, Geert (2016) Geert Wilders: EU is 'more or less dead' [bbc.com](https://www.bbc.com/news/av/world-36625921)
<https://www.bbc.com/news/av/world-36625921> Pristupljeno 29. kolovoza 2021.
- Zielonka, Jan (2018) *Counter-revolution: Liberal Europe in Retreat*. New York : Oxford University Press.
- Zúquete, Jose Pedro (2008) The European extreme-right and Islam: New directions? *Journal of Political Ideologies*, 13(3), 321-344.

Sažetak

Kako je tema ideologije europskih stranki populističke i radikalne desnice u literaturi vrlo opširna, u radu se pokušava kroz analizu diskursa i programa istražiti moguća povezanost fašizma i radikalne i ekstremne desnice; na koji način i ako uopće, desne organizacije i stranke rehabilitiraju fašističke ideje. Kratkim uvodu u kojemu se objašnjava cilj istraživanja, slijedi teorijsko-konceptualni okvir u kojem se najprije definiraju pojedini važni pojmovi – ideologija fašizma i današnje desnice pa onda i razlikovanje ekstremne i radikalne desnice. Drugi se dio okvira odnosi na prikazivanje veza različitih europskih ekstremnih i radikalnih stranaka i grupacija s fašizmom. Na primjeru nekoliko europskih stranaka utvrđeno je kako postoji razlika između ekstremnih i radikalnih organizacija iako nije uvijek moguće točno odrediti granicu budući da nerijetko takve stranke prilagođavaju ideologiju u skladu s vremenom kako bi osvojile vlast. Nakon glavnoga dijela prikazuje se kratki zaključak s istaknutim nedostacima i prijedlozima za poboljšanjem.

Ključne riječi: fašizam, radikalna desnica, ekstremna desnica, ideologija